

Zpráva z dokumentace tradičního zemědělství v Pojizeří a Podještědí

Rešerše pramenů a literatury

zpracovatel PhDr. Vladimíra Jakouběová

Hospodaření na poli, v zahradě i v sadu představovalo pro vesnické obyvatelstvo nejdůležitější zdroj obživy. Jednalo se o rozsáhlý soubor činností zaměřených na pěstování rostlin, chov dobytka a další aktivity, jejichž snahou bylo získání potravin – plodin, rostlin, masa, mléka, vajec a dalších produktů pro domácnost. Zemědělská výroba patří neoddelitelně k tradiční lidové kultuře. I když její počátky lze hledat v pravěkých pospolitostech a starověkých civilizacích, na vývoj tradičního zemědělství ve střední Evropě a v českých zemích měla zásadní vliv doba velké středověké transformace, která vytvořila a zformovala sídelní a etnický obraz zemí a zavedla technologii zemědělských prací přežívající až do 18. a částečně 19. století. Už v 18. století přichází zavádění pícnin, a tudíž možnost dlouhodobějšího ustájení dobytka (postupně tím mizelo např. pasení vepřů). Tím se zvýšil objem hnoje. To spolu se zavedením chemických hnojiv umožnilo intenzivní polní hospodářství. Tím došlo k postupnému odstraňování tzv. trojpolního hospodaření na polích, které tu bylo od 13. století. Nepřetržitý vývoj tradičního zemědělství, založený na rukodělných technikách a mezigeneračním předávání poznatků a věrských představ, se uzavřel v první polovině minulého století.

Důležitou roli ve vývoji tradičního zemědělství sehrávala držba půdy. Až do poloviny 20. století to byl významný společenský faktor, který rozděloval vesnické obyvatelstvo na vrstvu osedlých majitelů půdy, tj. sedláků, kteří se dále dělili podle velikosti pozemků, které vlastnili na láníky, půlláníky a čtvrtláníky. Vedle nich existovali i menší hospodářství chalupníků a zahradníků, vlastnících někdy jen nepatrné zlomky půdy. Samotný závěr společenského žebříčku tvořily rodiny pracující v námezdném poměru na velkých statcích tzv. podsedníci s vlastním domkem, ale bez pozemků a podruží, žijící u svého zaměstnavatele. Samostatnou kategorii pak tvořila svobodná čeleď, pacholci a děvečky. Tento ustálený systém se změnil v souvislosti se zrušením nevolnictví, které umožnilo větší pohyb pracovní síly. Spolu s nárůstem obyvatel v polovině 18. století a postupně i s novými pracovními příležitostmi pro vesnické obyvatelstvo ve městech, se tato společenská struktura a dosavadní způsob práce výrazně změnily. Jejich úplnou likvidaci přinesla kolektivizace, při níž došlo k násilnému zavádění družstev a kolektivních forem práce.

K zajištění úspěšného pěstování a chovu byl v průběhu staletí vytvořen rozsáhlý soubor znalostí, technologických postupů, právních úkonů, nařadí, provozních objektů, později i strojů, které obecně označujeme jako tradiční zemědělství. Nové formy práce přineslo až 19. století. Převládajícím typem hospodaření na našem území bylo nížinné zemědělství, zaměřené na obilnářství. Převážně pro vlastní spotřebu byl zaměřen chov dobytka, koní, prasat, ovcí, koz a drůbeže, stejně tak jako sadařství a zelinářství. Práce s půdou se odvíjela v trojhonném hospodářském systému spojeném s úhorováním (ozim – jař – úhor) a společnou pastvou dobytka. Nejdražším nářadím v zemědělských usedlostech byl okovaný záhonový pluh spojený s jedním až dvěma páry koní, někdy také volů. Pro transport veškerého nářadí i sklizených produktů byl nezbytný okovaný vůz (žebříňák) s několika modifikacemi úložné korby. Většina ostatního nářadí byla dřevěná a zpravidla byla dílem hospodáře nebo některého šikovnějšího souseda. Dobytkářství nepřekročilo doplňkovou formu výroby. Tomu odpovídal i chov nekvalitních domácích plemen. Teprve rozvinutější tržní podmínky umožnily v 18. století specializaci a soustavné zaměření na vybrané obory zemědělské činnosti. Právě v tomto období se polní hospodářství postupně rozdělilo na jednotlivá odvětví. Pěstování plodin tvořilo nadále základ zemědělské produkce, která byla směřována na zajištění potravin pro obyvatele usedlosti – obilí, okopaniny, luštěniny, zelenina, technické plodiny jako len a konopí. Výše položené

oblasti se zaměřovaly na pěstování brambor a zelí. V nížinách i vyšších polohách se podobně rozšířilo i pěstování a zpracování lnu. Oproti tomu konopí zůstalo typicky podomácku pěstovanou plodinou.

Zelinářství se vyvinulo jako samostatný obor především tam, kde dostatečná poptávka skýtala možnost odbytu, hlavně v okolí velkých měst. Jednalo se většinou o odbyt hotových výpěstků v syrovém stavu na týdenních a výročních trzích. Sortiment tvořila především tradiční zelenina – mrkev, petržel, celer, cibule, česnek, zelí a brambory. Mladším odvětvím pěstitelských činností bylo ovocnářství, soustavně podporované od konce 19. století. Cílené snahy směřovaly nejprve na zušlechtění domácí produkce, později k zakládání rozsáhlých sadů. Ovocnářství se rozšířilo především v příhodných podmínkách nížin a podhůří. Ovocnářství v Pojizeří se zaměřovalo především na domácí druhy – jablka, hrušky, švestky, popřípadě třešně a višně. Produkce byla určena hlavně ke zpracování v domácnosti – vaření a sušení, od 19. století také konzervování. Teprve později šlo o případný prodej na trhu nebo k výrobě alkoholu, hlavně pálenky. Velmi mladou disciplínou oproti cíleného pěstování ovocných stromů bylo pěstování lesních porostů. Lesnictví bylo masově uvedeno v život správními reformami Marie Terezie a realizované generacemi lesníků. Podstatou byla řízená těžba a následné přirozené nebo umělé omlazování porostu. K soustavné práci v lesnictví byl nucený vrchnostenský velkostatek, vesnické obyvatelstvo se na něm podílelo především prací při těžbě, svážení dřeva k pilám, sázení stromků apod. Les také skýtal možnost sběru plodů, hub, léčivých rostlin a drobného dřeva.

Chovatelství se zaměřovalo na pokrytí potřeb vlastní usedlosti. Nejhojněji byl chován skot. Volský potah obstarával dopravu i tažnou sílu při orání. Krávy zajišťovaly mléčnou produkci a reprodukci zvířectva. Voli se také využívali jako tažná síla, krávy v menší míře, neboť často představovaly jediný rodinný majetek a lidé je proto šetřili před těžkou prací. Bohaté hospodářství mívalo koně. Chudší hospodáři a domkáři, kteří nemohli ze svých zdrojů živit velký dobytek, chovali kozu. Své místo v hospodářství měly i ovce. Důležitou roli v chovu domácích zvířat sehrávala pastva. Poskytovala dostatek krmiva pro dobytek v letních měsících a na začátku podzimu. V chladných obdobích, kdy zůstávala domácí zvířata ve chlívě, dostával dobytek máčené seno, hrachovinu, vikvovinu, slámu, podle potřeby šroty, brambory nebo řepu. Prasata se stejně jako ostatní dobytek pásala na pastvinách, na úhorech a v lesích, nejlépe dubových a bukových, kde se mohla žít žaludy a bukvicemi. Navíc byla vděčným konzumentem odpadků z kuchyně. Na dvoře nechyběly slepice, chované pro vejce, kachny, husy jako zdroj masa, stejně tak v holubníku holubi. Další druhy drůbeže tvořily spíše výjimku a byly vnímány jako známka bohatství. Drůbež se živila především zbytky, na pastvu ji vyháněla děvečka nebo děti. Drůbež měla na starosti hospodyně, chov holubů byl výsadou hospodáře. Chov králíků na maso nebyl v lidovém prostředí příliš rozšířen a význam získal až na počátku 20. století. Jako vedlejší produkt se zpracovávaly kůže, ovčí rouno a peří. Tyto produkty sloužily nejen usedlosti, ale byly i zdrojem dalšího příjmu. Plemena, která se chovala ve vesnických usedlostech byla až do 19. století vesměs označována jako domácí. Pouze výjimečně docházelo k cílenému šlechtění koní a skotu. Až do kolektivizace zemědělství k výraznějším změnám v chovu v místních usedlostech nedošlo.

S tradičním hospodařením úzce souviselo i včelařství. Již ve středověku se ustálil chov včel v klátech a slaměných úlech, umístovaných v ohrazených prostorách uprostřed lesů, zahrad, luk. Včelaři byli organizováni v bratrstva s pevně daným řádem. Jejich práce byla zaměřena především na produkci medu a vosku. Proměna nastala teprve s objevem rozebíratelného díla s odděleným plodiskem a medníkem, které bylo výsledkem dlouhodobé snahy o zvelebení a zušlechtění chovu včel. Nový způsob práce umožnil řízený chov a aktivní zásahy do života roje. Zvýšil se objem dosavadní produkce a přibýly další produkty jako pyl, mateří kašička a propolis. Kočující včelstva byla také využívána k aktivnímu opylování technických plodin pěstovaných na semeno.

Dvůr a hospodářské budovy

Nezbytnou součástí usedlostí, které nesloužily pouze k bydlení, ale zároveň jako hospodářská a výrobní jednotka rodiny, byl dvůr. Podle vzájemného vztahu obytného domu a hospodářských budov rozeznáváme v oblasti Českého ráje a Pojizeří různé formy dvora. Jejich charakter byl ovlivněn přírodním rázem místní krajiny, převažující hospodářskou činností, typem sídla a plužiny, historickou situací i sociální skladbou rodiny. Nejčastější formou je nekrytý uzavřený dvůr s hospodářskými budovami uvnitř oplocení. Z jedné strany ho uzavíral dům, směrem k polím a zahradám stodola. Dvě strany dvora uzavíralo oplocení s bránou. V prostranství dvora se nacházely drobné hospodářské stavby potřebné k zajištění zemědělské činnosti, studna, hnojiště a kameny zpevněná plocha pro vozy. Velké usedlosti v oblasti Českého ráje a Pojizeří byly zpravidla ohrazeny. Brány a vjezdy do takto oplocených sídel měly často reprezentativní úlohu. Některé usedlosti měly brány dvě až tři, z nichž nejméně jedna sloužila pro obsluhu hospodářství, pro vjezd povozů apod. Většina objektů byla oplocená. Plot ohraničoval pozemek a zároveň vymezoval před domem prostor pro výsadbu bylinek a okrasných květin. Nejstarší ploty byly stavěny z osekáných větví, pole plotů byla ukotvena do dřevěných sloupků. Novější oplocení bylo konstruováno z prken nebo opracovaných latí a sloupků. Nejvýraznější formou oplocení v dolním Pojizeří jsou ploty s mohutnými pískovcovými sloupy a mohutnými dřevěnými vodorovně položenými trámy, zastřešené sedlovými šindelovými stříškami. Součástí oplocení byly brány. Měly různé podoby. Nejstarší byly konstruovány z jednoduchých dřevěných sloupků, s prkennými vraty. Od 18. století se objevují brány s masivními pískovcovými sloupy, často se zdobenými hlavicemi, popřípadě zdobené různými figurálními plastikami. Ke vzácně dochovaným památkám patří brány se zvoničkou s výklenkovými plastikami. Typ uzavřeného dvora s oplocením byl typický zejména pro oblast středního a dolního Pojizeří a lokality se zemědělskou výrobou v oblasti Českého ráje. Čím výše do hor, tím víc se dvůr uvolňoval. V kopcovitých terénech převládala nepravidelná dispozice dvora, bez bran, plotů a ohrazení.

Chlévy sloužily pro ustájení dobytka. Až do 18. století to byly obvykle roubené čtvercové prostory s nízkým plochým stropem. V některých chybělo i základní vybavení jako žlab, či žebřiny a zvířata zde pila pouze ze džberů. Od 18. století se chlévy budovaly z kamene a jejich velikost odpovídala počtu kusů dobytka, které bylo třeba ustájit. Chlévy v Pojizeří se stavěly z pískovcových kvádrů vázaných hlinou. Po obvodu stěny byly opatřeny pískovcovým korytem. Často ve chlévě stála palanda pro čedeř a také zde přespávali žebraři. Stání dobytka bylo obvykle hliněné, popřípadě z dřevěných hrubě otesaných kmínků, tzv. tesů. Pod ně se často sypala lesní hrabanka, která zachycovala močůvku. Ta se na jaře se vybírala a lejty (dřevěné válcovité nádrže) vyvážela na pole, kde se využívala ke hnojení zelí a do kompostů. V bohatších usedlostech byla podlaha dlážděna z velkých kamenů. Močůvka z chléva odtékala volně na dvůr a odtud do příkopů podle cest. Teprve ve druhé polovině 19. století se na močůvku budovaly ve dvoře jímky. V chalupnických usedlostech se ke chlévu připojovala stodůlka, na větších gruntech kůlna a podstáj pro vozy. Ve svahovitých terénech se chlévy budovaly v suterénu domu. Vstupovalo se do nich ze zápraží, podobně jako do sklepa. Dveře do chléva se na zimu zateplovaly pletenci ze slámy. K vybavení chléva patřila nádoba na denní zásobu vody, vědra, žebřiny na píci, stoličky na dojení, nářadí na čištění dobytka a k vykydání hnoje. Úroveň vybavení chlévů ovlivnila ve 20. století postupná elektrifikace, která umožnila zavedení napáječek vody, strojní dojení apod. Podobně vybavené byly konírny (maštale) pro ustájení koní, které byly u velkých zemědělských objektů připojeny za chlévy. I zde stávalo dřevěné či kamenné koryto na vodu a krmivo, nádoba na paření krmiva, řezačky na trávu, stírka na vodu a jesle na trávu či seno. U dveří maštale stávala truhla na obrok. Stěny maštálí byly opatřeny háky pro zavěšení postrojů.

Stodoly stávaly zpravidla jen u velkých usedlostí. Nejstarší typy měly nízké stěny roubené z mohutných trámů nesoucích vysokou valbovou střechu. Stavěly se na půdorysu obdélníku. Vnitřní

dispozici stodol tvořily dvě perny po stranách a mlat uprostřed. Mlat byl z dusaného jílu a sloužil k různým pracovním činnostem, zvláště v období nepříznivého počasí. Na pernách se sušilo obilí před výmlatem a ukládala sláma po mlácení. Některé stodoly u velkých zemědělských usedlostí měly ještě další přístavky pro ukládání sklizně. Od 19. století se stodoly stavěly na základech z kamenných bloků. Konstrukci tvořily pískovcové sloupy v nárožích, mezi nimiž byly zapuštěny dřevěné trámy s volnými spárami, umožňující větrání. Obdélníkový půdorys stavby byl dělen příčně průjezdem. Stodoly byly často zčásti podsklepené. V kopcovitém terénu Pojizeří se také objevují stodoly stavěné kolmo ke svahu, ze kterého vedl můstek do bedněného štítu. To umožňovalo navážet sklizeň na patro stodoly. Spodní část stodol byla podepřena pilíři. Prostor pod nimi byl využíván pro umístění žentouru. Střechy stodol byly kryté strmými sedlovými střechami s vazbou, jejímž základem byl rám na sloupech. Krov byl vzepřen svislou stolicí nebo hambalky. Vysoké střechy umožňovaly zavěšení dvoukřídlých vrat pro vjezd povozů se senem nebo slám. Vysoké střechy umožňovaly zvednutí střechy a zavěšení dvoukřídlých vrat pro vjezd povozů se senem nebo slámou. Až do 19. století byly nejčastěji pokryty slámovými doškami. Ty později nahradily pálené tašky nebo lepenka. Jen ojediněle se setkáváme se šindelovou krytinou nebo břidlicí. Stodoly se stavěly uprostřed dvora nebo v zahradách. Jejich velikost byla odvislá od výměry polí.

U malých zemědělských usedlostí byl velmi častým typem hospodářské budovy sroubek neboli špýchar, stojící vedle vjezdu do zahrady nebo samostatně uvnitř zahrady. Vždy však v místě chráněném před ohněm a před zloději. Ve sroubcích se uchovávaly cenné zásoby – osivo, zrní, mouka, ale i některé potraviny. Někdy se využíval i jako čeledník. Jedná se o srub na vysoké kamenné podezdívce, s otevřenou pavlačí po obvodu jedné nebo dvou stěn. Přízemí sroubku bylo využíváno jako sklep, patro a podstřeší, do kterého se vstupovalo po vnitřním dřevěném strmém žebříkovitém schodišti, sloužilo k uskladnění obilí, různých zásob nebo zemědělského nářadí. Schody byly hotoveny ze silných fošen. Horní podlaží bylo chráněno proti zlodějům pevnými dveřmi se závorou, proti požáru hliněnou mazaninou, která pokrývala záklop horního stropu. V kopcovitých částech Českého ráje a Pojizeří jsou časté i přízemní formy sroubků s krytým zápražím, ze kterého vedou schůdky do podstřeší. V současné době se řada těchto staveb stala součástí rekreačních objektů.

K uložení drobného zemědělského a jiného nářadí, ale i k uskladnění dřeva a krmiva sloužily kůlny (šupny). Kůlny se přistavovaly k chalupám, u větších zemědělských usedlostí ke stodolám. Někdy stály i samostatně uvnitř dvora. Jejich konstrukci tvořily dubové sloupy položené na zemi nebo na jednoduché kamenné podezdívce z plochých kamenů. Stěny byly obvykle bedněné z prken. Střechy kůlen byly obvykle pultové nebo nízké sedlové, pokryté doškami nebo lepenkou. U menších usedlostí měly kůlny širší využití, vedle dřeva a nářadí sloužily i k uskladnění sklizně.

Systém hospodářských staveb dotvářely jednoduché podomácku vyrobené přístřešky pro chov králíků, slepic a holubů. Holubníky ve tvaru truhlíků se umísťovaly pod přesah střechy stodol nebo stály samostatně uvnitř dvora. U některých usedlostí v Pojizeří se dochovaly i holubníky ve tvaru budky, postavené na vysokém dřevěném sloupu uvnitř dvora. Budka o několika patrech, s otvory do jednotlivých hnízd, měla válcovitý tvar. Uvnitř byla rozdělena příčkami na jednotlivá hnízda. Otvory do hnízd vně budky byly opatřeny malou stříškou a bidélkem. V druhé polovině 20. století chov holubů upadl. Z vesnických dvorů tak postupně mizely i holubníky, protože lidé pro ně neměli jiné využití. Nepřehlédnutelnou drobnou stavbou ve dvoře každé usedlosti byl suchý záchod. Neřadí se ke stavbám hospodářským, ale byl součástí zástavby dvora. V lidovém prostředí se objevuje až v 19. století. Záchody stávaly nad hnojištěm nebo těsně vedle něho, někdy vedle chléva. V lidovém prostředí to byla obvykle dřevěná bedněná budka s pultovou střechou, na čelní straně opatřená dveřmi, zavěšenými na pantech. Dveře byly v horní části opatřeny výřezem ve tvaru srdce či

jednoduchého okénka. Uvnitř tohoto drobného objektu byla bedněná široká sedací lavice s kruhovým otvorem. K záchodu nebyla obvykle vedena komunikace, pokud ano, tak ji tvořily jen naplocho položené kameny. V některých částech Pojizeří najdeme i suché záchody umístěné v patře nad hnojištěm, obvykle na pavlači. Přístup k záchodu tak byl chráněn střechou pavlače před nepřízní počasí zejména v zimním období. Hnojiště se obvykle zakládalo v zadní části dvora poblíž vchodu do chléva, pokud možno ve stínu a na místě chráněném před přívalem vody. Starším typem hnojiště byla pouze prohloubená jáma, ohrazená kameny nebo nízkou dřevěnou ohradou, dno hnojiště tvořila upěchovaná hlíněná zem. V nejhlubším místě hnojiště byla zahloblena nádrž na močůvku. Velikost hnojiště byla odvislá od počtu chovaného dobytka.

Sušárny ovoce patří k objektům, které nacházíme v celé oblasti Pojizeří a Českého ráje. Pěstování ovoce, ale také sběr lesních plodů bylo v pojizerských vsích intenzivní a velmi rozšířené. Část vypěstovaného ovoce se zužitkovala v syrovém stavu, část se konzervovala – zavařováním nebo sušením. K tomu sloužily drobné hospodářské stavby – sušárny. Patřily především k výbavě větších usedlostí a byly důležitým článkem systému zabezpečení stravy pro zimní období. Obvykle se jednalo o menší objekty budované zpravidla v zadní části zahrad a sadů. Sušárny v Pojizeří byly jedno nebo dvouprostorové. Jednalo se obvykle o sruby z tvrdých dubových trhanic. Prostor kolem topeniště byl budován z pískovcových kvádrů. Byly zastřešeny sedlovou střechou s doškovou krytinou, která byla později nahrazována lepenkou. Štíty sušáren se bednily z hrubě přitesaných prken. Polodýmné sušárny na Turnovsku, tak zvané šupačky či dejmouvky, měly otevřenou podsíňku se sedlovou střechou. Byly vybaveny topeništěm – obvykle klenutou pecí se třemi sopouchy, s možnou jednoduchou regulací tahu (sopouchy se přiklápěly cihlou). Topení, respektive vedení kouře, využívalo různé systémy od starších jednodušších více či méně dýmných, v nichž se ovoce sušilo v komoře v procházejícím teple a dýmu až po vyspělé, u nichž se dým k ovoci vůbec nedostal a sušilo se pouze čistým teplým vzduchem (v bezdýmných sušárnách pec nahradila železná kamna). Uvnitř sušárny byl systémem polic s proutěnými vyjímatelnými lískami, na které se rozprostíralo ovoce. Lísky se dávaly dvě vedle sebe až v sedmi patrech. Měly pevný dřevěný rám s bočnicemi, opatřený držadly. Žebra lísek se vyplétala z prutů. Někde se objevují i lísky celodřevěné, s laťkami štípanými ze smrku. V sušárnách se topilo suchým tvrdým dřevem. Množství ovoce, které bylo možné usušit, záviselo na velikosti sušárny. V malých sušárnách se sušilo obvykle 60 kg ovoce za den, ve větších až dvakrát tolik. Peckoviny se sušily celé, jablka a hrušky zbavené jádřinců se krájely na půlky nebo čtvrtky. Sušené ovoce se ukládalo do košů nebo do zásobnic, ovoce určené pro prodej do pytlů.

Včelařství bylo v Pojizeří rozšířeno od dob středověku. Starší formu chráněného prostoru pro chov včel představují kláty – úly vytvořené ze špalků lípy, jedle nebo dubu. Špalkové úly se stavěly v řadě vedle sebe, volně v zahradách u domů. Každý sloužil pro jedno včelstvo. Povrch špalků se zamazával hlínou, čelní stranu zdobila plastická řezba. V dutině špalků byla umístěna česna a latě pro zpevnění včelího díla. Prostor pro včelstvo byl chráněn dřevěnou deskou. Špalky se podkládaly plochými kameny a byly kryty kuželovitou stříškou s doškovou nebo šindelovou krytinou. Z jednoduchých klátů se postupně vyvinuly kláty figurální, kdy celé tělo úlu bylo řezbářsky pojednáno. V 19. století se vedle špalkových úlů objevují konstrukčně složitější truhlíkové úly s loučkami a rámkem, bedněné z prken. Zhotovovaly se truhlářsky i podomácku a měly celou řadu variant (stropováky, zadováky, zasouváky aj.). V Pojizeří byly proslulé úly z truhlářské dílny v Rakousích. Jejich konstrukce byla moderní. Byly stavěny pro osm až dvanáct včelstev. Vnitřek úlu, ve kterém bylo umístěno plodiště, medník, mateří mřížka a česno byl opatřen ventilací – sítkem buď ve spodní, nebo horní části, které regulovalo přívod vzduchu. Úly měly zvláštní stínítka a chránítka na česna a otvory pro krmení včelstev. Vnější podoba úlů měla nezaměnitelnou podobu, inspirovanou gotickou architekturou. Vysoké věže, vysoké valbové střechy a nárožní věžičky, lomené oblouky s klínovými žebry, konzole a rozety zdobily tyto drobné stavby, které stávaly v třešňových sadech v okolí Rakous a Malé Skály. Vedle těchto výjimečných

objektů se vyráběla celá řada jednodušších úlů, zdobených řezbou barevně upravenou. Ve výzdobě se kromě barevných ploch objevují rostlinné ornamenty, figurální náměty, ale i motivy krajin a epické výjevy.

Studánky, studny a pumpy

Způsoby jímání a čerpání vody nejvíce ovlivňovaly přírodní podmínky. V horách a podhůří se využívalo především povrchových pramenů. Voda se zde zachycovala do studánek roubených dlabanými topolovými kmeny a dubovými pařezy. Členitý terén umožňoval dovést vodu sestavou dřevěných korýtek a žlábků až do domů, do domácích vodáren, umístěných na konci síně obytného domu. V nížinných oblastech museli lidé vodu čerpat. Sloužily k tomu studny – složitější stavby, někdy až 20 m hluboké. Tam, kde byl dostatek pramenů, hloubily se u každého stavení, zpravidla uprostřed dvora. Tam, kde bylo vody málo, stávaly v břehu pod kopcem, ze kterého vyvěral pramen. Často na rozhraní sousedních usedlostí – sloužily tak více rodinám. Bývaly vyžděné z hrubého kamene či pálených cihel a nad zemí ohrazené roubením nebo prkny. Vykládání stěn šachty dřevem, které bylo obecně rozšířeno ve středověku, se dochovalo jen místy. Nadzemní část se vyzdívala, nebo roubila (Přepeře u Turnova čp. 19, studna datovaná rokem 1616). Studny kryly pultové nebo stanové přístřešky, nesené sloupky. Mělké studny stávaly na návsích. Z nich se voda nabírala hákem či bidlem do okovu či do věder. Novější studny měly pístovou pumpu. Výjimečně se i ve vyšších polohách zřizovaly váhové, vahadlové nebo rumpálové studny. Základem tohoto čerpacího zařízení byl svislý sloup „jeřábek“ s „vidlemi“ a v něm uchycený okov. Na hlubších studnách stávaly na roubených soklech rumpály s klikou, okovem a žlábkem, opatřené sedlovou nebo pultovou stříškou (Malá Skála). Tam, kde jednotlivé domy neměly vlastní vodní zdroje, zřizovaly studny obce. V době velkého sucha tyto zdroje často nestačily a lidé museli vynášet vodu z údolí na ramenou ve vědrech zavěšených na nosítkách. V 19. století začali bednáři a specializovaní pumpaři vyrábět vrtané pumpy. Kameníci na ně dodávali kamenné kryty a pískovcové segmenty k obezdění nadzemní části studny. Dvacáté století přineslo i možnost čerpání vody mechanickými čerpadly tovární výroby. Z potočních údolí pod vesničkami se tak ozývalo klepání trkačů, jinde se objevila čerpadla se žentourovým pohonem. V místech, kde byl trvalý nedostatek vody, se budovaly cisterny, které sloužily k zachycení dešťové vody. Tyto pracné stavby zůstávaly ukryty pod zemí jako nepropustné vyžděné zásobníky. Upozorňoval na ně jen poklop pro vytahování vody hákem, později dřevěná pumpa a systém žlábků, přivádějících vodu do cisterny ze střech. S důmyslným zařízením, jakým byla studna, byla spojena řada obyčejů. Všechny jednoznačně směřovaly k zachování čistoty vody a její hojnosti. Například pouštění jablka či ořechu do studny o Štědrém dnu, vylévání studní tříkrálovou svícenou vodou apod. K významným vodním zdrojům patří také pečlivě udržované studánky v polích a lesích. Poskytovaly osvěžení při práci na poli a v lese lidem i tažným zvířatům.

Agrární obyčeje

S existencí uceleného komplexu forem tradičního zemědělství úzce souvisí mnoho zvyků, rituálů a magických praktik zaměřených na zajištění prosperity, ochranu před škodlivými vlivy a uchování, obnovení odpovídajícího právního stavu. Původ těchto úkonů je různý a pouze poklesnutí jejich významu do úrovně zvyku, zapříčinilo jejich sloučení do jedné kategorie. Obřady a rituály zaměřené na zajištění úrody a její ochranu, povětšinou souvisí s rozsáhlým věrským systémem předkřesťanských pohanských agrárních společností. Praktikovaly se na počátku, v průběhu a závěru prací zemědělce, aby příznivě ovlivnily jejich výsledek a přispěly k dosažení dobré úrody. Jejich součástí byly zvláštní obřadní úkony a předměty, jimž lidová víra připisovala kouzelnou moc (magický kruh, znamení kříže, polévání vodou, šlehání prutem, zařikávání a lidové modlitby, vejce, kočičky, hromnička, tříkrálová voda, svíceniny). Četné projevy zaměřené na pěstování rostlin a chov domácích zvířat se přičlenily k výročním obyčejům a svátkům, zejm. k vánočním, masopustním,

velikonočním, ke dni sv. Filipa a Jakuba. Záznamy o nich najdeme v rukopisných i tištěných knihách o zemědělském hospodaření. Na konci 19. století tyto obyčeje postupně zanikaly v souvislosti s pronikáním osvěty a se vzděláním rolníků. Některé však i dál přežívaly jako zábavné projevy.

Magické praktiky a obyčeje při zahájení polních prací

Práce hospodáře dříve začínala tradiční formulí ve jménu božím nebo s boží pomocí, modlitbou a znamením kříže, někdy také zařikáváním a úkony proti uhranutí. Důležitý byl výběr dne, kdy se mělo s prací začít. Příhodné období pro setí rostlin s vysokými stébly (obilí, len) bylo po novu měsíce, čas ubývání měsíce zase pro luskoviny a podzemní plodiny (brambory, řepa), aby nerostla nať, ale hlízy. Obilí se nemělo sít v době, kdy svítí současně měsíc i slunce. Za nešťastný pro veškeré konání se považoval den sv. Abdona. Ke dnům nepříznivým pro svážení hnoje na pole patřily tzv. suché dny nebo konec masopustu. Všeobecně byl rozšířen a dlouho respektován zákaz hýbat zemí na Velký pátek a Bílou sobotu, protože podle křesťanského výkladu v ten čas odpočívá v zemi Ježíš Kristus. S prací se nemělo začít v polovině týdne či v pátek, ale v pondělí nebo první den v měsíci.

Magické praktiky a obyčeje při orbě a hnojení polí

První vyjížďku na pole provázely praktiky zaměřené na ochranu pluhu, dobytka a pole. Hospodář obkroužil pluh bylinami, hospodyně položila na zem vejce nebo kousek chleba, aby přes ně přejel, poté je darovala žebrákovi. Neporušené vejce bylo pokládáno za znamení hojné úrody. Oráč pokropil sebe a zvíře v záprahu svěcenou vodou, naznačil před ním znamení kříže, potřel je česnekem, aby bylo silné a vajíčkem, aby bylo tučné. Před vlastní prací udělal bičem tři kříže ve vzduchu a na zemi před dobyt看kem. Z první brázdy vzal hlínu a posypal jí rohy a hřbet zapřaženého zvířete, aby bylo silné. Při vyorání první brázdy udělal znak kříže na začátku, uprostřed a na konci pole, aby se dočkal pěkné úrody. Někde bylo zvykem, že v den první orby připravila hospodyně oráčovi vaječné jídlo. Všeobecně bylo rozšířeno polévat oráče vodou po návratu z první orby, aby byl čerstvý. Podobně se dělo rozséváči, když se vracel z pole domů, děvečce, když přišla s první nažatou trávou, pasákům při prvním výhonu dobytka na pastvu.

Magické praktiky a obyčeje při setí a sázení

Semen o určené k setí mělo posílit zrní svěcené na letní mariánské svátky, v den sv. Štěpána, zrní z dožínkového věnce či z ošatky ze štědrovečerního stolu. Přidávaly se k němu kočky, kousek hromničky, uhlíky z ohně páleného o Bílé sobotě, rozmělněné listy z božítělového věnečku, roztlučené skořápky z vejce, kousek chleba ze štědrovečerní večeře. Zrní se kropilo svěcenou vodou. K setí se používala plachta, která byla prostřena na štědrovečerním stole. Než začal hospodář sít, třikrát požehnal semeno a pokropil je i pole svěcenou vodou. Použil k tomu svazek klasů z minulé úrody. Dále odříkal verš z Janova evangelia. K modlitbě přidával, obrácen k východu slunce, i zvláštní zařikávání proti snětivosti obilí. Té se mělo zabránit, když si ruce natřel paškálem, vzal si k setí novou čistou košili, vyprána musela být také rozsívka a pytel s osivem. Zrní prosypal přes vrbový prut stočený do kruhu. První hrsti semene rozhodil do znamení kříže. Při setí neměl nikdy pominout záhon nebo jeho část, protože by do roka zemřel. Do setby a na pole se kladly předměty, které měly způsobit, aby rostliny nabyly požadovaných vlastností, a rozséváč za tím účelem konal různé úkony vycházející z magie podobnosti. Rozhozením prvního semene třikrát proti slunci sledoval jeho čistotu, vysokým obloukem zase výšku obilí (lnu). Len či konopí měl vysévat vysoký člověk a také pytel s osivem měl být dlouhý; z téhož důvodu se do lniště zastrkával vysoký prut kočiček nebo božítělová ratolest. Pytle s osivem se zatížily hroudou, aby obilné klasy narostly těžké. Měly být zavázány volně, aby semeno ze země lehce vyrazilo (v opačném případě by se zavázal vzrůst obilí). Na pole se zelím se kladl veliký kámen anebo si ženy při rozsazování zelné přísady uvazovaly na hlavy šátky, aby i hlávky byly velké, tvrdé a bílé. Podle jiné praktiky se posadily na zem a objaly pevně nohy, aby narostly velké

plody. Někde bylo žádoucí, aby přísadu sázela těhotná žena. Na velikost plodů měl působit hojně rozšířený zvyk válet se po poli po zasetí nebo zasazení. Třeba při sázení brambor si ženy lehly do brázdy nebo se válely po zemi, aby narostly velké hlízy. Praktika se přenesla i na sázení zelí. Žertovné funkce posléze nabyly donedávna tradovaný zvyk dělat hlávky, kdy ženy při práci povalily muže a sypaly mu za krk hlínu. Podobný smysl měl zvyk válet se po vzešlém obilí a zřejmě i rychlé přejíždění na koních přes osení při velikonočních obřadních jízdách po polích. Na vzrůst lnu působilo, když se ženy válely nebo vyskakovaly v poli se vzrostlým lnem. Na úrodu byly zaměřeny obřadní tance o masopustu např. konopice – vyskakování pro vzrůst lnu a konopí. Řada zákazů měla zabránit tomu, aby úrodu postihla škoda: rozsévač nesměl při setí jíst, aby ptáci nevyzobali setbu, ohýbat se, aby obilí nepolehlo. Úrodu ochránil před ptáky také tím, že hodil do osetého pole zamčený zámek (aby vrabcům zamkl zobáky), nebo šátek, jímž měl zemřelý člověk podvázaná ústa (umrtvující úloha věcí z mrtvol). Zvykem bylo i držet po dobu setí pod jazykem tři zrna z osevu, nemluvit, a nakonec vyplivnout do křoví jako výkupné ptákům, aby se ostatního nedotýkali. Podobně se neměly jíst při sázení zelné přísady, aby housenky nesežraly zelí. Oblíbeným prostředkem proti polním škůdcům bylo kropení pole vodou svěcenou na den sv. Háty, a to do tří rohů, aby čtvrtým vyšli ven. Některé magické praktiky byly zaměřeny na ochranu zelí proti zajícům. Hospodář obešel pole s otevřeným zámkem, který pak zamkl, aby se zamkly zajícům tlamičky. První sazenice zasazovaly ženy s rukama za zády, se zavřenýma očima, aby zajíci rostliny nenašli. Ochranit a posílit úrodu měly předměty, jímž se přisuzovaly zvláštní vlastnosti. Tak se do osetého pole dávaly zelené větve, malovaná červená vejce, proutky s odstřížky červené látky, zbytky velikonočních posvěcených jídel, božítělové májky, křížky ze štěpin dřeva opalovaného v bělosobotním ohni nebo z posvěcených kočiček. Dalšími ochrannými prostředky bylo například střílení přes osetá pole, vykropování pole svěcenou vodou přede dnem sv. Jana Křtitele, ad. Zabraňovaly tomu, aby úrodu obilí poškodil zlý démon – svatojánský žnec, srpeček. Na staré představě magického kruhu se zakládalo i obřadní obcházení osetého pole, při němž se pojídal velikonoční mazanec nebo se jím koulelo kolem pole. Obyčej měl posílit úrodu a ochránit ji před škůdci. Kruh neměl být dokončen, aby mohly myši vyběhnout. Ze stejné představy vycházel i obyčej prosypávání semene skrz kalhoty či věnec z vrbového proutku. K ochranným prostředkům vkládaným do osetého pole patřilo také koště, hromový kámen, kosti z martinské husy, o Velikonocích křížky ze svěcených kočiček i popel z ohňů pálených v období adventu a Vánoc a Bílé soboty o Velikonocích.

Magické praktiky a obyčeje při sklizni obilovin a lnu

Zahájení sklizně provázela modlitba a zaříkávání ženců, aby je při práci nebolelo v zádech. K tomu účelu se někde ovazovali kolem pasu stébly obilí nebo povříslm. Dříve se váleli po zemi, aby z ní přijali sílu. Ke starým žatevním obyčejům patřilo vázání hospodáře či statkáře, který vstoupil na pole. Ženci jej ovázali kolem nohou, rukou či přes rameno svazkem požatého obilí nebo povříslm, za což se jim musel vykoupit pivem, kořalkou nebo penězi. Někde kladly ženy před hospodáře dvě hrsti obilí křížem a přidaly zvláštní říkanku, v níž byl vyjádřen požadavek ženců. Místy se tak dělo i při mlácení obilí nebo při zpracování lnu, kdy ženy zavazovaly lněnými stébly ruce přihlížejících, aby od nich dostaly na kořalku. Zvláštní obyčeje se vztahovaly ke konci prací a k posledním klasům. Při dožínání se část obilí, obvykle v rohu pole, ponechávala nepožatá, aby se i v příštím roce urodilo a poli se neodňala všechna plodivá schopnost. Hospodáři svázali několik obilných stébel v rohu pole pod klasy a ozdobili květy. Obdobně bylo zvykem ve lnářských krajích, že trhačky nechaly hrst stébel stát, obřadně je obešly a některá z nich, obvykle panna, je spletla do třípramenného copánku, jehož konec stočila a upevnila pod kámen, aby se napřesrok len zase urodil, což bylo vyjádřeno i v doprovodném zaříkání (věneček pro Pannu Marii, Ježíškovi na košilku). Táž zásada neodnést všechnu úrodu (a tedy ponechat z ní něco na poli či na stromě se uplatňovala při česání ovoce nebo bylin. Požadavek nevybrat nikdy poslední zbytek vychází ze staré představy, že stále trvá souvislost mezi starou

zásobou a starou úrodou a mezi novým přírůstkem a novými plody. Představa o nepřetržitosti vegetace je obsažena také v obilném věnci a posledním snopu, které mají obřadní význam v dožínkové slavnosti. Zrno z nich se přidávalo do osiva. Všeobecně byl středem pozornosti ten z ženců, který sežal poslední hrst obilí či položil poslední pokládku. Dostalo se mu posměšného označení žebrák, starý, že zůstal na koze či dře kozu. Poslední žnečce a vazačce se předpovídalo, že bude kolíbat nebo že se do roka vdá. Zvláštní význam se přikládal prvnímu snopu. Často jej vázal sám hospodář nebo hospodyně, klasy vzhůru. Někde se první snop nebo první tři snopy při vázání pokládaly klasovou stranou dovnitř pole, aby i napříště dalo úrodu. Ukládání prvního snopu do stodoly a příprava stodoly k uschování sklizně byly provázeny magickými úkony a zařikáváním na ochranu obilí. V těchto obřadech se obvykle první snop symbolicky ponechával myším, aby tím byla vykoupena ostatní úroda. Stodola se vykrápěla svěcenou vodou, do rohů se stavěly božítělové májky, na zem se rozházely větve černého bezu očouzené ve svatojánském ohni, pronášely se modlitby na odvrácení neštěstí. Při svážení obilí se nesmělo mluvit. První nebo i poslední klasy se světily v kostele, zastrkovaly se k obrazům a používaly při různých příležitostech k vykrápění svěcenou vodou, např. umírajícího. Některé žňové obyčeje se přenesly do mlácení obilí. Tak byl středem zábavních zvyklostí mlatec, který klepl cepem naposled, a hospodář, jenž se s mlácením opozdil. Poslední mlatec dostával posměšná přívlastka (vůl, starý), říkalo se o něm, že chytil žebráka, ostatní ho označili slaměnou loutkou, ověsili různým nářadím, zbylými povřísky a vodili po vesnici. Musel provádět různé úkony, třeba přinést klíč ze stodoly, kde se ještě mlátilo, obstarat pití na oslavu, zanést slaměnou loutku (žebráka) do dvora, kde neměli vymláčeno. Jinde při domlatu ten, kdo poslední uhodil cepem, dostal pušku, tj. vích slámy nacpaný košťálý a sazemi. Stalo se tak i sedlákovi, který se s prací opozdil. Podobně dávaly dračky při doderkách pozor, které z nich zůstane poslední peří v ruce. Nazývaly ji pak bábou nebo pápernicí.

Magické praktiky a obyčeje při pěstování ovoce

Četné praktiky zaměřené na plodnost ovocných stromů byly jednak dozníváním dávných obětí, jednak vycházely z magie. K posílení úrodnosti se dávaly pod ovocné stromy skořápky z velikonočních vajec, zbytky od štědrovečerní večeře, kropily se tříkrálovou vodou, na Štědrý večer se ovazovaly slámou nebo povřískem za podpory zařikadla, v němž se stromům vyhrožuje posekáním, nebudou-li se vázat; bývala to stébla z povřísla přivázaného na pometlo, jímž se po upečení chleba vymetla pec. Vázání patří k obyčejům magického kruhu, ale připisovala se mu i magická schopnost působit na květy, aby se oplodnily. Od této představy je odvozen zvyk ovazovat stromy stuhou z božítělových věnečků či oltářů. Pomáhalo také ovázání šňůrou od medu. Hospodář obcházel stromy se svíčkou a modlitbou, aby mu daly hojnou úrodu, šlehal je proutkem, tloukl sekerou či řetězem, uzavíral na stromy uzlík s jídlem od večeře apod. Hospodyně hladila stromy rukama od těsta, když zadělávala na první koláč nebo vánočku na Štědrý den. Pod kůru stromu se vkládalo obilné zrnko, které vlétlo mlatci při mlácení do úst. Bylo zvykem třást stromy při zvonění o Vzkříšení, kladly se na ně svěcené kočičky a okušovaly se ohněm zapáleným v sadu na Bílou sobotu. Obyčeje zaměřené na plodnost ovocných stromů se konaly také v den sv. Matěje. První ovoce z mladého stromu měla trhat těhotná žena nebo ta, která porodila hodně dětí, aby dával v budoucnu dobrou úrodu. Při přesazování stromu se sadař neměl dotýkat jeho kořenů holou rukou, neujal by se. Do jámy připravené pro vysazení nového stromu se vkládalo ovoce od Štědrého večera. Obecně se věřilo, že ten, kdo vykope úrodný strom, do roka zemře.

Magické praktiky a obyčeje zajišťující prosperitu chovu dobytka

Zvláštní obyčeje měly zvýšit užitek dobytka a ochránit jej před působením škodlivých sil, zejména před čarodějnicemi a uhranutím. Důležitou událostí na jaře bylo první vyvádění dobytka z chléva, a na pastvu, či k práci. Podle klimatických podmínek se tak dělo na svátek sv. Jiří, nebo po filipojakubské

noci 1. května nejpozději o Letnicích. Byl to den považovaný za sváteční, spojená s lepším obědem. Hospodář kropil dobytčata svčnou vodou a okušoval bylinami. Na krk nebo na ocas přivázal každému zvířeti kousek červené látky proti uřknutí, podal jim kousek chleba se svčnou solí a pošlehal je březovým prutem. Obvykle tím, který o Vánocích přinesl do domu pastýř, aby jim dodal sílu. Rozhodujícím okamžikem bylo první překročení prahu chléva, za nímž byl dobytek vydán působení škodlivých sil. Tomu měly zabránit ochranné prostředky kladené na práh nebo pod něj: koště, vidle a drn měly zamezit přístupu čarodějnicím, řetěz a zámek se zamykaly, aby vlkům a jiné škodné zůstala tlama uzavřena, pás a povříslu zdůrazňovaly důležitost prahu jako mezníku, vejce mělo působit ke zdu dobytka atd. Někde přibíjeli drn i nade dveře. K prvnímu výhonu skotu na pastvu se vázaly četné další úkony. Obecným zvykem bylo, že pasák koulel uvařeným vejcem kolem stáda, aby se mu nerozbíhalo (představa magického kruhu), nebo za stejným cílem přehazoval vajíčka přes zvířata a skořápky zahrabal do důlku. Podle lidové věrouky se stádo drželo okolo svčného vrbového prutu, jež pastýř zabodl uprostřed pastviny. Škodlivé síly odháněl pruh červené látky, který hospodyně uvazovaly zvířatům na oháňku. Zvláštní ochranné obyčje dodržoval při této příležitosti obecní pastýř. Cestu ze vsi na pastvinu zatáhl na nejužším místě provazem z vazového lýka a dobytek, který pak byl přes něj hnán, postříkával odvarem z různých bylin. Na pastvině stádo obcházel s holou hlavou, kropil je svčnou vodou pomocí větvičky ulomené na Štědrý večer a zaříkával. Magické úkony na ochranu dobytka proti čarodějnicím se prováděly v předvečer svátku sv. Filipa a Jakuba (zastřkávání křížků a božítelových prutů do hnoje, pokrytí hnojiště trním, pokládání drnu před chlív, nalepování tištěných modlitbiček a zaříkání na dveře chléva). Praktiky, které měly za cíl domácí zvířata chránit a posilovat, vycházejí ze zásad magie a z víry v ochrannou moc některých věcí. Například krávu, která se připouštěla k býkovi, poháněli zeleným prutem; měla-li plné vemen, značilo to, že bude mít kravičku, v opačném případě býčka. Do prvního pití krávy po otelení se přidávaly zbytky ze štědrovečerní večeře, hřeben a zámek. Pomocí zvláštních obyčejů se měl zajistit telátku zdárný růst i po odstavení a zamezit, aby po něm kráva tesknila. Uřízli mu po troše z paznehtů a dali požit v chlebě; když je odstavili, všichni jedli, aby i tele žralo. Od krávy je táhli povřísl, které zavěsili na strom (aby zvíře rostlo). Aby se dobře vydařili koně, omýval hospodář je i žlab vodou ze studánky nabíranou proti východu slunce nebo vodou ze tří studní. K tomu bylo třeba pronést i zvláštní zaříkání. Všeobecně bylo zvykem vodit koně na Velký pátek do řeky a projet se s nimi na den sv. Štěpána. Zvláštní praktiky se vázaly i ke kování koní. Před uřknutím chránilo dobytek a koně také zaříkávání, trojí plivnutí zvířeti mezi oči, vžitý pozdrav při vstupu do chléva či stáje.

Magické praktiky a obyčje při dojení a stloukání másla

Většina obyčejů se vztahovala k případům, kdy kráva přestala dojit nebo měla špatné krvavé mléko, které hospodyně nemohla stlouci. Mezi lidmi se všeobecně věřilo, že to způsobila čarodějnice, a proto většina úkonů sledovala její odhalení a potrestání. Zakládaly se opět na magické zásadě podobnosti: stlučená smetana nebo špatně nadojené mléko se mělo šlehat šípkovými pruty nebo se mělo lít do ohně, nebo se věřilo, že naznačené úkony způsobí bolest čarodějnic, která krávě uškodila. Aby se stloukání dařilo, kladly hospodyně pod máselnici rozličné věci, jimž byl připisován ochranný význam, jako klokočový růženec, kus železa, ostré předměty (hřeben, dva špendlíky křížem, nůžky), zamknutý zámek (aby se čarodějnic zamkly ruce), kolík z jeřábového dřeva; pomáhaly si také zařikadlem apod. Magické praktiky se také prováděly proti ubírání užitku. První mléko po otelení vstříkl hospodář křížem do vědra a pak krávě mezi oči se zařikáním, aby je nedávala jinému. Po západu slunce hospodyně nepůjčovaly mléko, v nezbytném případě je osolily. Toto ochranné opatření vycházelo z přesvědčení, že vypůjčené mléko používají čarodějnice k ubírání užitku. První mléko nadojené po odstavení telete bylo jakožto prvotina tabu; hospodyně je dávala chudým, nebo máslo z něho věnovala do kostela na udržování věčného světla. Zvyk přetrvával až do 21. století.

Magické praktiky a obyčejy při pěstování drůbeže

Pověrečné a magické praktiky měly zajistit, aby se mláďata z vajec dobře vylíhla, bylo mezi nimi hodně slepiček a drůbež se nerozbíhala. Tak například vejce se nasazovala ve chvíli, kdy se lidé hrnuli z kostela, aby se vylíhlo hodně kuřat či housat. Období ve znamení Štíra nebo Ryby však k tomu nebylo příhodné, ani den sv. Valentina (14. 2.), vylíhlé mládě by brzy pošlo. Housata se neměla vylíhnout v pašijovém týdnu. Pod slepici či husu dávala hospodyně hrachovinu z masopustního medvěda, aby dobře seděly. Chtěla-li mít slepičky, přinesla vejce v ošatce, pro budoucí kohoutky použila košík či klobouk nebo vložila do hnízda slámu z postele, v níž spával chlapec. Vylíhlá drůbež se přenesla na síto a podkuřovala (proti uřknutí) spalováním směsi bylin svěcených na Boží tělo, mateřídoušky, skořápek, k nimž se přidávalo trochu chmýří ustřiženého z hlaviček vylíhlých mláďat, nehtů a vlasů domácích dětí, někdy i vosí hnízdo. Skořápky z vajec se zahrabaly pod strom, aby se mladá drůbež nerozbíhala. Četné magické praktiky prováděla hospodyně na Štědrý večer. Sypala slepicím zrní do obruče, aby nezanášely, hrách nebo konopné semeno, aby nesly mnoho vajec, protahovala husu skrz hospodářovy kalhoty, aby se jí houser držel. Podle jiného zvyku, dala houserovi, kohoutovi a kačerovi do zobáku česnek, uvázala je na provázek a obešla s nimi třikrát stavení, aby se drželi domu a hájili své mladé. Při štědrovečerní večeři nesměla hospodyně po celou dobu vstát od stolu, aby slepice nezanášely a drůbež se dařila. Na prosperitu drůbeže se působilo také o masopustu; ještě v 2. polovině 20. stol. se udržoval obyčej, kdy ženy při hostině na Popeleční středu jedna po druhé sedaly do koše a kvokaly, aby se jim drůbež dařila po celý rok. Kohout, kačer a husa platili za obětní ptáky, proto se o Posvícení stínali. V době, kdy se drůbež líhla nebo kráva telila, nedávala hospodyně nic z domu, podobně jako ve všech důležitých dnech, které znamenají počátek díla.

Velký význam byl přikládán obyčejům, jimiž chtěli lidé zmnožit svou úrodu přenesením její části z cizího pole na vlastní. To se dělo například přenesením svěcených kočiček, hrsti trávy, osení, klasů aj. Dlouho přetrvávalo vědomí o souvislosti rosy na obilí s jeho úrodou. Setřená a přenesená rosa na cizí pole v určité dny odnášela užitek na cizí majetek. Podobně se stíráním rosy vysvětlovalo náhlé snížení doживosti krav. V četných pověrečných povídkách čarodějnice před úsvitem stírají do trávníků rosu a na dálku z nich pak dojí mléko těm kravám, které se pásly na trávě, z níž byla rosa setřena. Čeledín neměl odcházet domů přímo z chléva – taky by odnesl užitek.

V agrárních obyčejích v oblasti Pojizeří důležitou roli sehrávala voda. Živel, bez kterého život není, na druhé straně, který mnohdy život bral a ničil. Největší sílu měla na jaře, kdy na polích a lukách tál sníh a koryto řeky Jizery a přilehlých potoků často vodu nepobralo. Toho lidé využívali k sázení čerstvě nařezaných proutků vrb v blízkosti toků. Než rozlitá voda zase našla své řečiště, stačily proutky zakořenit. A když dorostly, zpevnily břeh a daly tolik proutí, kolik bylo v hospodářství potřeba. Na svazování košťat, na pletení košů, na spravení plotu a taky na velikonoční pomlázku nebo písťalku. Mocnost vody ubíral jarní úplněk. To se napravovalo vhozením žhavého uhlíku nebo přelitím vody přes ostří sekery. Taková voda se používala k výrobě vody léčivé – levandulové, růžové, omanové nebo březové. Ale i čistá voda, především na jaře měla léčivou moc. Koupel na Tři krále či o Velikonocích měla největší sílu. Převážná část obyčejů a praktik byla směřována k zachování čistoty vody a její hojnosti. Například pouštění jablka či ořechu do studny o Štědrém dnu, vylévání studní tříkrálovou svěcenou vodou apod. Zajištění dostatku vody věnovali naši předci velkou pozornost. Mimo využívané prameny, studánky a trvalá prameniště pečovali i o mokřiny – například k máčení lnu. Zvláštní místo v lidové tradici měla i místa, na nichž se voda objevovala jenom v určitých letech. K těm se vázaly pověry o neúrodě, nouzi, drahotě a hladu. O tajuplných pramenech se hovořilo jako o „plačících očích matky země“ a „otvírajících se očích polí“, které vidí budoucnost a zaplavují se nad ní slzami. Plačící oči matky země neboli prameny hladu byly bezprostředním odrazem opakujících se

víceletých vlhkých období. Při úhorovém systému hospodaření znamenaly vždy špatnou úrodu. Jestliže v jarních měsících prameny „prýštily jen tence“ pak nastal rok úrodný a příznivý.

Práce na poli, v sadu a v zahradě

Všední dny obyvatel osad v Pojizeří byly vyplněny celodenní činností. Každý z členů rodiny, čeledíni i děvečky, měli své povinnosti. Nepracovali jen nejmenší děti a staří nemocní členové rodiny. Ve velkých statcích se hospodář a hospodyně spolu s čeledí starali od jara do podzimu o pole a louky. Společně orali, muži seli, ženy a odrostlejší děti plely a okopávaly, hospodář spolu s čeledíny kosili louky a jetel, ženy a děvečky obhospodařovaly pole lnu, sušily seno, společně s muži svázeli nebo v loktuších snášeli seno na seník. Obilí kosili muži, ženy vázaly snopy. Bylo třeba každé ruky, aby byla úroda obilovin včas pod střechou. Na podzim sklizeny společně sklízeli brambory, ovoce a řepu. Muži prořezávali ovocné stromy a zajišťovali dostatečnou zásobu dřeva na zimu. Výměnkáři pomáhali podle svých sil, pokud se s rodinou mladého hospodáře snášeli. Jak děti odrůstaly, byly zapojovány do náročnějších a těžších prací.

Trojpolní hospodaření spočívalo v rozdělení polí na tři části, jař, ozim a úhor, které se osévaly a obdělávaly postupně v různých fázích ročního cyklu. Jař se oséval zjara, ozim na podzim a úhor se nechával jeden rok ležet ladem, aby se půda zotavila a načerpala potřebné živiny. Na polích u Dlaskova statku se pěstovaly obiloviny různých druhů, pšenice, žito, ječmen i oves. Z okopanin na polích rostly nejhojněji brambory a řepa. Další oblíbenou plodinou bylo zelí. Úsměvný název pro zeleninu, který se dochoval v zápiscích sedláka Dlaska, patřil ředkvi, které se říkávalo „hřepa (řepa) prdlavka.“ Pro výsadbu rostlin byl důležitý výběr času, kdy se mělo s prací začít. Na jaře se vysévaly obiloviny, na podzim zpravidla luštěniny, zeliny nebo okopaniny. Úhor ponechaný ladem se důkladně hnojl, rostly zde krmné plodiny, hlavně jetel, a pásával se dobytek. Následný rok se celý cyklus posunul. Bývalý úhor se osel na jaře, jař s podzimem a ozim se nechával ladem.

Práce na poli, v sadu a v zahradě na jaře

Podle kalendáře začíná jaro 21. března jarní rovnodenností, ale skutečný začátek jara na vesnicích byl mnohem časnější a souvisel s přípravami rolníků na jarní polní práce. Konec zimy si naši předkové spojovali se svátkem svatého Matěje, který připadá na 24. února. V hospodářském kalendáři měl tento den zvláštní místo a vztahovala se k němu řada pověr. Odhadovalo se, jak dopadnou příští žně a předpovídalo se počasí na příštích čtyřicet dní. Pokud byla zima mírnější, začínalo se v tomto období orat, vyséval se oves a hrách, čistilo a chystalo se obilí k setí. V sadech se přesazovaly mladé stromky. Březen byl měsícem, ve kterém začínala orba, setí jarního žita, pšenice a ječmene, máku a mrkve, válcova se pole s ozimými pšenicemi a jetelem. Nastala i práce v zahradách a sadech. Roubovaly se mladé stromky a kde se včelařilo, musel hospodář zazimované úly odkrýt, vyčistit a za prvních výletů včel se postarat o jejich nakrmení. Prvním jarním svátkem byl 19. březen – svátek svatého Josefa. Na vesnicích se v den jeho svátku držela takzvaná „malá sýpka“. Sypalo se obilí pro obecního pastýře, ovčáka, někde i pro ponocného, kostelníka či obecního sluhu. Když se „přesypalo“, byl důvod k napití v hospodě. Kolem josefského svátku musel být ječmen a cibule v zemi a zaseto všechno obilí. V dubnu se někde dosívala jarní řepka, len a konopí, sázely se brambory a bylo třeba okopávat a jednotit cukrovku. Ošetřovaly se a vápnily kyselé louky, bylo plno práce v zahradách. Počasí bylo příznivé pro vyčištění sklepů, peren a mlatů ve stodolách, opravování vozů a polního nářadí. Duben, měsíc kvetoucích dubů, je i časem aprílového, proměnlivého počasí, které hospodářům chystalo mnoho starostí. Velkou hrozbou pro úrodu představovaly pozdní jarní mrazy a sněhy. Často se stávalo, že rozmary počasí na začátku roku zavinily špatnou sklizeň. Nejnáchylnější k pomrznutí bylo zejména ovoce. Protože polní práce byly v plném běhu, dávali si hospodáři pozor hlavně na dubnové

sněhy a deště. Podle starých pranostik větrný a suchý duben přislubuje hojnou sklizeň a bohatou úrodu ovoce, bouřky v dubnu zvěstují konec mrazů, dobré léto a bohatý rok.

Přípravou na setí byla příprava půdy, její nakypření a pohnojení. Důležitá byla kvalita osiva (čistota, zralost, zdravotní stav, klíčivost) i vhodnost pro pěstitelskou oblast. Jednotlivé druhy se vysévaly různým způsobem. Až do začátku 20. stol. zcela převažovalo ruční setí obilnin na široko. Se vznikem řádkových kultur se od konce 18. stol. šířilo setí do řádků při pěstování okopanin, olejnin a některých dalších plodin. Řádkové setí převládalo v 1. polovině 20. stol. K této setbě lze přiřadit setí do špetek (hnízd) a řádkové setí na záhony při předpěstování některých druhů zeleniny, řepy apod. Při ručním setí obilnin na široko měl rozsévač čtvercovou plátěnou rozsívku zavěšenou na levém rameni, zbylé dva konce držel v levé ruce a osivo nabírané pravou rukou při volném kroku rovnoměrně a plynule rozséval z hrsti, obvykle při vykročení pravou nohou. Dobrý rozsévač měl osivo rozhozené pravidelně po poli bez neosetých mezer nebo příliš hustě osetých míst. Způsob ručního setí se v detailech lišil. Secí stroje k setí na široko nebo do více řádků bývaly ruční na dvou kolech, trakařové, popř. nesené, později potažní. Jarní obilí se selo hned, jakmile počasí dovolovalo, podzimní setí žita a pšenice začínalo v září až říjnu. Kromě obilí a řepy bylo v Pojizeří rozšířeno setí lnu. Len měl v domácnosti našich předků široké využití. Používal se jako léčivý i magický prostředek. Oblibě se těšil i lněný olej. Zároveň se len přidával do stavebních materiálů a sloužil jako tepelná izolace při skladování potravin. Nejčastěji se však využíval jako rostlina přadná. Ze lnu se tkaly oděvy, ložní prádlo i textilie potřebné v hospodářství. Aby len vyrostl v kvalitní přadný materiál, vyžadoval dobrou půdu a mírnější klima. Len se vyséval v závislosti na počasí od března do začátku června. Dřívější doba setí měla přinést vlákna pevná a silná. Pěstování a zpracování lnu měly tradičně na starosti ženy. K setí se však vybíral vysoký muž, aby len vyrostl do výšky.

K tradičním druhům zeleniny patřily mrkev, celer, petržel, kapusta, cibule a česnek. Druhy zeleniny, které rostou směrem vzhůru, zelí, salát, karfiol, kapusta nebo kedlubna, se sily za úplňku. Kořenová zelenina se sela v období novoluní. Selo se přímo do země do řádně připravené půdy. Pro úpravu záhonků se užívalo klasické nářadí, rýč, motyka, hrábě, pro výsadbu ze sazenic jednoduché samorostlé kolíky. Období výsadby jednotlivých druhů zeleniny byla spojována se svátky určitých světců. Vhodný den určoval hospodář podle počasí, vlastní zkušenosti i pověrečných představ. Například tuřín se sázel okolo svátku sv. Markéty 13. července. Semeno tuřínu se sypalo sazemi, namáčelo a mokré ukládalo motyčkou do vyhnojených vysokých záhonků. Nakonec se přejelo válcem. Pěstování zeleniny se neobešlo bez pletí a okopávání. V nastalých letních měsících přišlo na řadu i jednocenění, omezení počtu vzešlých rostlinek a vytvoření dostatečného prostoru pro budoucí úrodu. Od poloviny 19. století se na území Čech rozšiřovaly secí stroje, které celý proces setí zásadně usnadnily. Snadnější bylo i následné pletí a okopání, neboť stroje sely semeno v pravidelných intervalech.

Důležitou součástí venkovského jídelníčku byly luskoviny. Jejich konzumaci byl připisován magický účinek a tvořily proto součást obřadních pokrmů. V největší míře se pěstoval hrách, čočka, bob, vikev, později fazole. Luskoviny se sely dříve než ostatní plodiny, již na začátku jara. Pěstovaly se v zahradách i na polích, hlavně na úhoru. Zejména pro pěstování hrachu hospodáři vybírali pole dále od cesty, aby úrodu uchránili před zvěří. Luskoviny se sklízely srpem nebo kosou těsně před uzráním, aby se zrna z lasku nevysypala. Hrachovina a vikvovina sloužily jako krmení pro dobytek a koně.

Práce na poli, v sadu a na pastvě v létě

V období podletí nastávala senoseč. Tráva na loukách se kosila zpravidla dvakrát do roka. Na prahu léta se kosila „sena“, na jeho konci „otavy“. Správné stanovení doby sečení ovlivňovalo jakost a množství sena. K prvnímu sečení vycházeli sekáči brzy ráno. Doprovázely je ženy a děvečky.

Pokosenou travu ženy rozhazovaly a obracely, aby lépe schla. Aby příliš nenavlhla rosou, shrabovaly jí na noc do kupek. Když bylo usušeno, naložilo se seno na vůz a odvezlo do seníku. Senem se krmila hospodářská zvířata v období, kdy neměla přístup na pastvu. Louky i pícniny na orné půdě se sekaly kosou, teprve koncem 19. stol. se začaly šířit potažní travní žací stroje. Na sečení pícnin se sekáči vydávali velmi brzy ráno za rosy a chladu, kdy porost byl křehký a horko a hmyz sekáče neobtěžovaly. Posečené pícniny se krátce nechávaly na pokosech oschnout, pak se ručně roztřásaly nebo hráběmi rozhazovaly. Podle rychlosti schnutí a podle počasí se seno obracelo a po proschnutí shrabovalo, takže se často již navečer dávalo do kopek. Příští den po oschnutí rosy se seno opět rozhodilo, obracelo a znovu kopčilo. Pícniny na orné půdě, jetel a vojtěška, se obracely opatrně a většinou se sušily na sušících tak, aby odrolení lístků bylo co nejmenší a nedocházelo ke znehodnocování sena. V době senoseče mělo sušení a svoz sena přednost před ostatními polními pracemi. Dostatečná zásoba dobrého sena pro zimní období byla základním předpokladem pro přežití hospodářských zvířat a tím i pro existenci zemědělských usedlostí všech velikostí.

Sklizeň letního ovoce

V oblasti Pojizeří, kde se koncem 19. století rozšířilo pěstování třešní, bylo léto spojeno s trháním tohoto ovoce. Třešně se trhaly se stopkami do česáček a přepravovaly se v koších. Česali je muži nebo starší chlapci v sadech, ve stromořadích, na mezích, v polích i u cest. Dlouhé žebříky do vysokých stromů stavěli zkušení česáči. Obtížná sklizeň třešní přispěla k omezení jejich pěstování v 2. polovině 20. stol.

Sklizeň obilí

Vzhledem k pozici obilovin ve tradiční lidové stravě vesnického obyvatelstva byla sklizni obilí věnována primární pozornost. Obilí bylo „božím darem“ a podle toho s ním bylo nakládáno. Žně představovaly vyvrcholení celoročního snažení rolníka, proto byly vždy provázeny snahou o včasnou sklizeň a minimalizaci ztrát. Samotná práce byla velmi náročná zejména kvůli časové tísní, která ji provázela. Veškerá úroda se totiž musela sklídit během velmi krátké doby, jinak zrna v klasu přezrála a začala vypadávat, čímž sedlák přišel o velkou část sklizně. Doklady o nástrojích, kterými se obilí sklízelo máme již z 5. tisíciletí před n. l., kdy se obilí sklízelo srpy s dřevěnou, kostěnou, či z parohu vyrobenou rukojetí, do které byly vkládány ostré kamenné úštěpky (pazourky) připevněné pomocí tmelu z pryskyřice a drceného popele. Sečení těmito primitivními srpy se provádělo pilovitým řezáním. Kamenný srp se přestal používat v době bronzové (kolem roku 1500 př. n. l.), kdy jej nahradily srpy z bronzu. V době železné (700 l. př. n. l.) pak byly nahrazeny srpy železnými. Zpočátku měly elipsovitý tvar, později polokruhovitý s ostrou špičkou, díky které srp snáze pronikal do obilí. Délka čepele se postupně prodlužovala od 30 až do 50 cm. Tento srp se v téměř nezměněné podobě používal až do 19. století. V období neúrody se obilí vytrhávalo i s kořínky, protože se nevyplatilo jej žnout srpem. Ve středověku hospodáři sekali obilí hned pod klasem a stojící sláma se pak zaorávala do pole. Až později, když se s rozšířením stájového chovu dobytka zvýšila potřeba slámy, se začalo žnout níže, asi uprostřed stébla, a později až u země. Ženci sekali obilí vkleče s koleny obalenými hadry. Sekat vestoje umožnila až obilná kosa, která se na velkých statcích začala objevovat už v 15. století, ale její masové rozšíření i na poddanských usedlostech proběhlo až kolem roku 1850. Nejstarším typem obilné kosa byla kosa s hrabíci, která se používala od 15. století. V Čechách pak vznikl nový typ kosa, tzv. kosa s obloukem, tzv. bachlice, která rychle nahradila kosu s hrabíci. Ta totiž vyžadovala mnohem větší obratnost a více se s ní znehodnocovaly klasy. Před sklizní se musely kosa řádně nabrousit. Nejprve se „naklepaly“ na klepačce (babce) pomocí kladívka a pak se brousily brouskem. A to i během sklizně přímo na poli. Doba sklizně se řídila podle klimatických podmínek, každý druh obilí se sklízelo přibližně čtrnáct dní před úplným dozráním, aby se zamezilo vypadávání zrna z klasu při žnutí. Pole se začínalo sekat, „když odešla rosa“. Pokud se obilí sekalo kosou s

obloukem, muselo se sekat zprava doleva, aby se podetnuté klasy zapřely o stojící obilí, a tak bylo možné je snáze odebrat. Za sekáčem tedy šla „odebírka“, která posekané obilí odebírala, rovnala do snopu a vázala předem připraveným povřísl. Povřísl byla hrst klasů stočených do „provázku“ (často se připravovaly již během zimy). Od 50. let 20. století se místo povřísel používaly provázky. Snopy se stavěly do „panáků“ většinou z devíti snopů zapřených proti sobě a navrch se stavěl tzv. „klobouk“, což byl snop položený přes vrch ostatních snopů, aby do klasů nezatekla voda v případě deště. Svázané snopy se nechávaly v „panácích“ na poli ještě 1–2 týdny, aby obilí dostatečně dozrálo a doschlo. Oves a ječmen bylo nutno nechat na poli ještě déle, protože jejich sláma drží více vlhkost. Po postavení panáků bylo ještě pole přeběhnuto „tahouny“, velkými hráběmi (až 130 cm širokými), které se táhly za sebou, aby ani klásek nepřišel nazmar. Na poli se sešla celá rodina. Muži sekali, ženy odebíraly a vázaly snopy, děti roznášely povřísla. Na větších statcích byli na pomoc zvaní ženci z okolí, kteří pak dostávali odměnu ve formě jídla. S postupnou mechanizací se od 19. století začaly ke sklizni obilí používat žací stroje. Zpočátku samozřejmě jen na velkostatech. Žací stroje usnadnily samotné sečení, nicméně vázání snopů a stavění panáků probíhalo stále ručně. Až ve 20. století se začal používat samovaz, který uměl obilí nejen sklídit, ale i svázat provázkem do snopů.

Sklizeň lnu

Na mnoha místech v Pojizeří se sklízela len. Len se trhal ručně, ještě zelený, s cílem získat dostatečný výnos kvalitních vláken. Semena lnu ale musela být dostatečně vyvinutá, aby dozrála při sušení lnu. Len sklizený až v plné zralosti semen dával již zdřevnatělé, tj. křehké a pro další zpracování nevhodné vlákno. Lodyhy lnu se ručně trhaly i s kořínky, aby vlákno bylo co nejdelší. Natrhané rostlinky se v malých snopcích ponechávaly proschnout na poli. Poté se hlavičky lnu odsemenily pomocí kovových hřebenů, tzv. drhlenů. Semeno se dosoušelo na rostech. Len zbavený paliček se poté máčel v tzv. močidlech – v mělkých jamách naplněných vodou, které bývaly zřízeny na okraji vsí. Svazky lnu se položily na dno jámy do vody, zakryly slámou a zatížily prkny. Tam, kde neměli možnost močidla zřídit, se len ponechával na louce několik týdnů rosit. Vymáčený len se následně sušil v domě na peci. Od 18. století se pro účely sušení lnu začínají stavět tzv. pazderny. Stávaly v zahradě mimo ostatní stavby usedlosti, často i za vesnicí. Pazderny byly vybavena velkou zděnou pecí, na které se len sušil. Po usušení se len zbavil pevných částí stonku – pazdeří. Očištěné stonky se lámaly se na tzv. lamačkách, stojanech se dřevěným pohyblivým nožem se zuby. Pazdeří, které nevypadalo při lámání, se vyčesalo pomocí vohlic – dřevěných destiček s krátkými hřeby. Vyvochlovaný len se spřádal

Podzim – doba sklizně okopanin, zeleniny a ovoce

V době trojhonného hospodářství se okopaniny pěstovaly na zahradách nebo na straně úhoru. Okopaniny byly významným zdrojem potravin pro výživu (brambory, zelenina) ale i krmivem pro hospodářská zvířata (řepa, brambory). V Pojizeří se pěstovala řepa krmná a cukrovka, mrkev, tuřín, vodnice, krmná kapusta, kedlubny, zelí, brambory a tykve. Tuřín (dumlík) byl rozšířen hlavně v drsnějších polohách – např. na Vysocku. Pěstoval se pro krmení a jedl též jako zelenina. Na zimu se ukládal do sklepů, skrojky se zkrmovaly hned po sklizni. Krmná řepa (burák) se pěstovala v celé oblasti už na konci 18. stol., během 19. stol. V úrodné části Pojizeří se od počátku 19. století také pěstovala řepa cukrová. Cukrovka se stala nejvýhodnější plodinou pro pěstování a přispěla ke zvýšení intenzity místní zemědělské produkce. Její pěstování vyžadovalo hlubší orbu, nové druhy nářadí, vydatnější hnojení, silnější koňské potahy. Pěstování cukrovky bylo náročné na potřebu ruční práce, a proto bylo nutné na velkostatech najímat větší množství zemědělských dělníků, často ze vzdálenějších oblastí (k okopávání, jednocení, dobývání řepy). Červená salátová řepa se pěstovala pouze jako zelenina. Brambory se pěstovaly v Evropě od 16. století jako okrasná rostlina. Již od 17. století se jako lahůdky objevily na královských tabulích, slazené a kořeněné. Základní potravinou lidové stravy se staly až v 18. století. Jejich význam jako potraviny i krmiva byl mimořádný a pro

zavádění intenzivnější soustavy hospodaření v méně příznivých polohách podstatný. Rozšiřování okopanin, jmenovitě brambor a cukrovky, dávalo od konce 18. stol. podněty ke vzniku a úpravám nových způsobů pěstování, pracovních operací i konstrukcí náradí a strojů. Sklizeň okopanin a brambor probíhala v Pojizeří na podzim. V září tak naplno propukaly práce na polích a na zahradách, kde se „dobývaly“ brambory, tuřín, cukrovka, burák, červená řepa, zelí a další zelenina. To představovalo pro hospodáře větší množství práce, tj. více pracovníků při vlastní sklizni i zpracovávání. Brambory se po vytrhání nati ručně kopaly, vyorávaly různými rádly a háky, později vyorávači (rotační čerty). Vykopané a vyorané brambory se sbíraly do košíků, košů a v pytlích nebo v bedněných vozech svázely. Po oschnutí a vydýchání se přebíraly a zdravé nepoškozené brambory se ukládaly ve sklepech. Nať se po oschnutí často na poli pálila; ve žhavém popelu si děti s oblibou pekly brambory. Krmná řepa, tuřín a vodnice se vytrhávaly, házely na hromádky a na místě okrajovaly nebo se svázely a chrást se okrajoval až ve dvoře. Po očištění a oschnutí se hlízy ukládaly ve sklepě nebo jiném příhodném prostoru.

Na mnoha místech v Pojizeří se pěstovalo zelí. Bílé i červené, v okolí Vysokého nad Jizerou červené špičaté. Místní podhorské stráně nedávaly úrodu snadno, ale pro špičaté červené zelí byly jako stvořené. Odrůda špičatého zelí vznikla údajně na Roprachticku, písemné ramený dokládají, že u Vysokého nad Jizerou se červené špičaté pěstovalo už před 350 lety. A místní zeláři předpěstovávali sazeničky pro celé podhůří Krkonoš. I když se již dávno vžil název vysoké zelí, je dnes zelaření spíše doménou Sklenařic a Roprachtic. Při sklizni zelí se vyřezávaly hlávky s několika obalovými listy a opatrně se pokládaly na hromady nebo na vůz. Zelí se svázelo a provizorně ukládalo nebo odváželo na trh. Na zimu se skladovalo v komorách, sklepech, ale především se krouhalo a nakládalo. Obalové listy se zkrmovaly.

Pěstování ovoce

Plody ovocných stromů byly odnepaměti nejpřirozenějším zdrojem obživy. Zprvu je člověk v přírodě sbíral jen příležitostně. Teprve časem se naučil ovoce pěstovat a postupem času i šlechtit. Ovocné plodiny však nesloužily jen jako zdroj výživy, ale staly se pro člověka zdrojem radosti a krásy, a také prostředkem k ozdravování životního prostředí. Většina u nás pěstovaných ovocných druhů pochází z mírného pásma Evropy a Asie. V archeologických nalezištích na našem území byly z mladší doby kamenné nalezeny zbytky jablek, hrušek, třešní, višní, slivoní, lískových oříšků, později i vlašských ořechů a také vinné révy. Od 1. století našeho letopočtu jsou známy i nálezy zbytků broskví. Ušlechtilé ovoce si člověk vypěstoval během staletí postupným výběrem z původně divoce rostoucích ovocných stromů a keřů. O rozvoj ovocnictví se pokusili panovníci v Evropě až v 8. a 9. století. V té době bylo pěstování ovoce spojeno především s hospodářskou činností klášterů. Rozkvět sadařství u nás přinesla doba Karla IV. Byly známy a pěstovány jabloně, hrušně, slívy, trnky, višně, mišpule, kdoule, jeřáby a další druhy ovoce. Některé z tehdy pěstovaných odrůd se dochovaly dodnes. Největší rozmach doznalo naše ovocnářství v 16. a 17. století za vlády Rudolfa II. Královské zahrady byly obohaceny o nejvýznamnější odrůdy a všechny stavy zakládaly nové sady. Pro vynikající kvalitu bylo ovoce z Čech vyhledáváno v cizině. Do Saska a Bavorska se vyvážela jablka, hrušky, švestky i ořechy, sušené ovoce i povidla. Rozvoj ovocnářství výrazně poškodila třicetiletá válka. Mladé stromky ze sadů se odvážely do zahraničí, staré se kácely na dříví. Teprve fyziokratické snahy přinesly další rozvoj. Zejména za vlády Josefa II. bylo o ovocnářství hodně pečováno. Na podporu pěstitelských snah byly zakládány hospodářské společnosti a vydávána odborná literatura. K rozvoji pěstování ovoce na venkovských usedlostech přispělo výrazně i školství. Čeští učitelé učili racionálnímu pěstování ovoce celé generace sedláků. Zvláště v úrodných krajích se tak ovoce stalo důležitým tržním produktem. Na počátku 19.

století počet ovocných stromů výrazně vzrostl a začaly se pěstovat nové odrůdy. Na jejich zavádění se podíleli vesniční hospodáři, kteří křížili místní štěpy s odrůdami z ciziny. Podporou pro pěstitele byla také poměrně velká konzumace ovoce v domácnostech i v hospodách, a využití ovoce v tradiční kuchyni. Tradice ovocnářství na vesnicích byla založena na pěstování domácích odrůd ovoce. Plocha pro ovocné stromy nebyla veliká. Zpravidla to byly zahrady za stodolou. V 19. století se tyto plochy rozšířily a přinesly další rozvoj této zemědělské činnosti. V souvislosti s tím se na vesnicích začaly stavět sušárny ovoce, ve kterých se ovoce sušilo „do zásoby“ na zimu. Ovocné sady byly zakládány za humny, v místech, kde se původně mlátilo a čistilo obilí. Se vznikem mlatů ve stodolách se humna proměnila na zahrady a místo pro pěstování ovoce.

Sady byly obvykle oplocené a snadno dostupné ze stavení. Vytvářely tak přirozenou ochranu před otevřenou krajinou a v návaznosti na další sady kolem celé vesnice stromový pás. Dlouhé aleje citlivě členily reliéf terénu a spoluvytvářely typický kolorit vesnické krajiny. Solitérní štěpy, višně, hrušně a švestky stávaly mimo sad, a často byly velmi výraznou dominantou. Rostly v malých předzahrádkách, kde poskytovaly ochranu zelenině a bylinkám, které se používaly při každodenním vaření. Ovocné stromy byly ošetřovány jednoduchým způsobem. Pokud byla mírná zima, stromy se na sv. Matěje prořezávaly a štěpily, koruny stromů se prostříhaly. Půda kolem kmenů se nakypřila a někdy pohnojila. Kmeny proti okusu se natřely vápnem. Úrodu ve velkých sadech hlídala čeleď. Když ovoce dozrálo, očesalo se, a v proutěných koších odneslo nebo odvezlo na voze do sklepů. Způsob sklizně ovoce se různil podle toho, jaké druhy ovoce hospodáři ve svých sadech vysadili. Převážná část ovoce se pěstovala na vysokokmenech. Podzimní a zimní odrůdy jabloní se česaly postupně podle doby zrání, nechávaly se na hromadách na zahradě vyrosit a pak se ukládaly nebo prodávaly na trhu. Letní hrušky se česaly k přímému konzumu, sušení nebo na prodej. Pozdních odrůd bylo málo. Švestky na přímou spotřebu se česaly do košů, kdežto na sušení, na povidla a k pálení se setřásaly a posbíraly. Vlašské ořechy se klátily, otloukaly, jakmile začala praskat slupka a ořechy vypadávat. Ořechy zbavené slupek se sušily v lískách na vzduchu pod střechou. Ostatní druhy ovoce se pěstovaly v menším množství a jejich sklizeň práce v hospodářství příliš neovlivňovala.

Chov dobytka a domácích zvířat

Na prahu léta, kdy příroda poskytovala dostatek čerstvé vegetace, byl dobytek vyháněn na pastvu. Období první pastvy nastávalo kolem svatodušních svátků. Při prvním vyhnání na pastvu, obvykle na svatodušní pondělí ráno, se pasáci předháněli ve svých dovednostech. Kdo nejčasněji vyhnal nebo naopak přihnal dobytek zpět, získal titul krále. Poslední byl označen za „lenocha“. Podle druhu hospodaření a velikosti statku se o dobytek na pastvě starali pacholci, najímaní pastevci nebo výměnkáři. Nejčastěji však připadl tento úkol odrostlejším dětem, zpravidla chlapcům. Chlapcům pasoucím skot se říkalo „skotáci“. Vybavení mívali prosté, kudlu, starý pytel nebo loktuši přes ramena a nezbytný bič. Bič si vyráběli sami z oloupaného štíhlého smrčku, provazu natřeného kolomazí a lněné šňůrky. Správně práskat bičem musel umět každý z nich. Práskalo se na jednu nebo na obě strany, pomalu i rychle, hlasitě i docela potichu. Bičem se práskalo i o svatodušní vigilií. Vytvořený hluk připomínal hukot větru, který podle Bible doprovázel seslání Ducha svatého. K pastvě dobytka se vázaly ve vesnickém prostředí i různé hry a zábavy. K oblíbeným patřil zpěv. V horských oblastech Pojizeří bylo rozšířené tzv. „loutnování“, škádlivé zpěvné volání na skotáka z vedlejší stráně. Chlapci pasoucí dobytek se scházeli ke společným hrám. K nim patřila tzv. šibenice, shazování lusků hrášku zavěšených na klacku. Další z her se nazývala „kozí brdo“. Jeden ze skotáků zapíchl do země kolík, ke kterému uvázal provázek nebo svůj bič. Ke kolíku položil čepici. S provázkem v ruce chytal ostatní,

kterí se mu snažili čepici vzít. Koho chytil, dostal ránu a musel ke kolíku přidat některou svou věc jako zástavu. Kabát, klobouk, šle, někdy i kalhoty. Na konci hry se oděvy „dražily“. Když je chtěl majitel získat zpět, musel plnit nelehké nebo nepříjemné úkoly. V zápalu hry se stávalo, že kluci zapomněli na dobytek, který měli na starost. Když krávy začaly spásat louku nebo pole, které nesměly, říkalo se, že zašly „do škody.“ Skotáci s radostí rozdělávali ohýnky, kde si opékali brambory a kuchtili lívance. Oheň se rozdělával pomocí žhavých uhlíků donesených ve starém hrnci. Pro své zásoby si chlapci vykopávali jámy v zemi nebo je ukládaly do hromady kamení.

Starost o dobytek ustájený patřila vždy hospodyně nebo děvečce. Ženy zajišťovaly každodenní krmení i dojení. Děvečky v chlévě někdy přespávaly. Největší pozornost byla věnovaná kravám březím. Skot se krmil zejména senem a slámou, tzv. řezankou. Kromě suché či zelené píce se mu dávaly plevy, pařená tráva, otruby, šrot aj. Aby měla kráva více mléka, podávala jí hospodyně rozličné byliny, například černý kmín. Více smetany bylo možné získat, když se dobytku podávala planá řepka a větší množství másla měla hospodyně stlouci, když dostala kráva rdesno (hadí kořen).

Hospodáři i hospodyně věnovali velkou pozornost prevenci onemocnění dobytka i domácích zvířat. Metody s tím spojené byly na jedné straně racionální a osvědčené, na druhé straně v nich důležitou roli sehrávala prosperitní magie, která měla hospodářská zvířata ochránit před zlými silami. Lidové léčení domácích zvířat mělo pro naše předky stejný význam, jako léčení lidí. Užitková zvířata dávala rodině obživu, jejich ztráta často ohrožovala užitek z hospodářství. Až do počátku 20. století platilo, že léčitel se nejprve volal k nemocnému dobytčeti, a pak teprve k člověku. Povaha chorob zvířat byla rozpoznávána podle chování zvířat, například podle odmítání potravy, úbytku sil, neklidu, teploty těla apod. Způsoby jejich léčení byly podobné jako u lidí. Často se používaly i stejné prostředky. Odvary z bylin, obklady, masáže. Vedle toho najdeme v návodech na léčení zvířat také petrolej, terpentýn, kolomaz, hlínu, popel, výměty zvířat, hadí kůže, kůstky ze hřbitova ad. Základní znalosti o tom, jak nemocnému zvířeti pomoci, musel mít každý hospodář. Spolu s hospodyně si uměli v mnoha případech zvíře vyléčit sami, někdy vypomohli starší a zkušenější sousedé, kořenářky a lidoví zaříkávači. Ve vážnějších případech se volalo pro kováře, pastýře či antouška. V léčení koní se dobře vyznali kočovní cikáni. Pastýři uměli léčit především skot a ovce. Dobře znali léčivé rostliny, své zkušenosti a doporučené druhy léčiv si zapisovali do takzvaných dobytčích knih, které si předávali z generace na generaci. Důležitými osobami na vesnici, které měly vliv na užitečnost domácích zvířat, byli zvěrokleští. Prováděli odstraňování pohlavních žláz hřebcům, býkům, kancům, sviňkám, beranům, kozlům a příležitostně i králíkům, psům a kocourům. Zvířata pak lépe přibývala na hmotnosti, byla klidnější, silnější a lépe se ovládala.

Hospodářské pranostiky

Přízeň či nepřízeň počasí, která každoročně ovlivňovala budoucí úrodu, se snažil hospodář vyvodit z různých přírodních jevů, které během roku pozoroval a ze zápisů o počasí z předchozích let. Tuhá zima měla nastat, když opadalo pozdě listí ze stromů, měla-li cibule mnoho slupek nebo jestliže měla zvířata nezvykle huňatou srst a drůbež hodně peří. Velký význam byl připisován také nezvyklým úkazům na obloze. Nevídaná noční záře nebo kometa, které se říkávalo „hvězda ocasatá“, s sebou přinášely nepřízeň počasí i osudu. Na Dlaskově statku se také pozorovala tzv. kobylka na svatomartinské huse. Kobylkou byla nazývána část prsní kosti, podle její barvy se předpovídal průběh zimy. Bílá barva kobylky znamenala mnoho sněhu, hnědá barva sucho a holomrazy.

leden

Hospodář si první leden pamatuje, ten mu na budoucí rok ukazuje

Je-li Nový rok hezky, budou pěkné žně

Svítlí-li na Nový rok jasné slunce, bude hojná úroda

Svítlí-li na Nový rok, co by forman pár koní okšíroval a zapřáhl, bude sedlák pohodlně klidit
Vane-li na Nový rok vítr od půlnoci, vyznamenává to neúrodu
Když 10. ledna slunce svítí, budem žita hojnost mítí.
Teplý leden, z korce mandel jeden.
Svítlí-li na Nový rok, co by forman pár koní okšíroval a zapřáhl, bude sedlák poklidně klidit.
Jeli Novoroční noc klidná a jasná, bude povětrnost při sklizni vlídná.

únor

Co nachází husa o Hromnicích, to najde v den Zvěstování Panny Marie kráva a v prvních májových dnech člověk na poli svém
Do Hromnic padá sníh na seno, po Hromnicích na otavy
Bude-li příjemné povětrí, bude dosti hrachu
16.2. O svatě Juliáně připrav vůz a schovej sáně
27.2. Je-li mráz na svatého Gabriela, bývají žně veselé
28.2. Je-li na svatého Romana jasno, bude hojná úroda
Prší-li v bláznivé masopustní dny (poslední tři dny), nebo padá-li sníh, bude hodně trávy
Jeli krásný masopust, urostou žita jako břeh
Teče-li v masopustní úterý voda kolejemí, bude úrodný rok na len
Svítlí-li na masopustní úterý slunce, urodí se v hojnosti hrách a pšenice
Na svatého Valentinka sej přísadu do záhonka
Konec masopustu jasný – len krásný

březen

9.3. Na svatého Františka déšť – neurodí se brambory
12.3. Na sv. Řehoře, línej sedlák, kterej neoře
21.3. Na svatého Benedikta má se ječmen a cibule sít
V březnu prach a v dubnu bláto – sedlákoví roste zlato
V březnu sedlák stromy osekává, ale kabát ještě nesundává
V březnu prach – jistý hrách

duben

10.4. Na desátý v dubnu den, setý bývá krásný len
23.4. Na svatého Vojtěcha bývá v polích ještě malá potěcha Když duben laškuje, bývá mnoho sena a obilí
Na svatého Marka mají být v zemi jabka
Brambor vysázených na svatého Marka bude plná jamka
Suchý duben sedlák nemiluje, mokrá ale sobě pochvaluje
Když dubnový vítr do stodoly fučí, po žních díru nenajde
Jak prvně zahřmí, fialka víc nevoní
Mokrá duben a pak květen chladný, k sýpkám a senům přístup snadný
Co duben našetří, to květen spálí
Duben chladný a deštivý – úroda nás navštíví
O déšť, který v dubnu roší, nechť každý hospodář prosí
Dubnový sníh pole hnojí a déšť jim požehnání přináší
Když se ozve v dubnu hrom, chyt si kámen nebo strom
Duben větrem-li se zmítá, urodí se hojně sena, žita
Kolik na Filipa a Jakuba kapek, tolik bude sena kopek

květen

4.5. Na svatého Floriána otvírá se pastvin brána

25.5. Na Urbana se seje len

16.5. Kdo o svatém Janě len zasívá, stébla zděli lokte mívá

27.5. Na svatého Ducha bláto – bude laciné mláto

Pankrác, Servác, Bonifác často květy klidí pro královnu Žofii

Pominou zmrzlíci, pominou mrazíci

Májová vlažička – naroste travička; májový deštiček – poroste chlebiček.

Chladno a večerní mlhy v máji, hojnost ovoce a sena dají.

Suchý březen, chladný máj – bude humno jako ráj.

Je-li už máj zahradníkem, není stodol milovníkem.

Když se v máji blýská, sedlák si výská.

červen

13.6. Na svatého Antonína broušení kos započíná.

24.6. Déšť na svatého Jana Křtitele, nenasbíráš ořechů do věrtele.

Červnové blýskání, na sýpkách praskání.

Netřeba v červnu o déšť prositi, přijde, jak začne kositi.

Chladný květen, červen vlažný – je pro sýpky, sudy blažný.

Jestli červen mokrý bývá, obilí pak málo rodívá.

červenec

13.7. Na Markétu-li prší, ořechy se stromu srší.

13.7. Svatá Markyta hodila srp do žita.

Co červenec neuvaří, srpen nedopeče.

V červenci ženci na pole a včely z pole.

Červená se červenec, zraje každý pupenec

srpen

7.8. Na svatého Kajetána otvírá se stodol brána.

15.8. Slunce-li o Nanebevzetí Panny Marie svítí, lze hojnost vína se nadíti.

18.8. Přinese-li déšť svatá Helena, bývá otava dlouho zelená.

29.8. Na svatého Jana stětí, mají se ožínati bramborové nati.

Vesele bude řinčet kosa, je-li v srpnu hodně rosa.

září

23.9. Svatá Teklička maluje jablíčka.

Pro ornici i osení výhoda, když na Jiljího slunná pohoda.

Po hojných deštích v září osení zimní se podaří.

říjen

23.10. Na svatého Teodora sedlák někdy pilně orá

Po teplém září zle se říjen tváří

Září víno vaří, říjen víno pijem

V říjnu mnoho dešťů, v prosinci mnoho větrů

Když dlouho listí nepadne, tuhá zima se přikrade

Čistý nový Měsíc v říjnu slibuje pěknou vinnou žeň

Září víno vaří, říjen mačká hrozen

Kolikrát tohoto měsíce sněží, tolikráte v budoucí zimě sníh padati má

MLhy v říjnu – sněhy v zimě

Teplý říjen – studený listopad

Je-li říjen velmi zelený, bude zato leden hodně studený

Vějou-li v říjnu severní větry, nezdaří se obilí

V říjnu mráz a větry – leden, únor teplý

listopad

Podle lidových pranostik se listopad nazýval „léto všech svatých“, malé babí léto, po nichž následovala „martinská chladna“, „klementinské oteplení“ a „kateřinská chladna“. Tzv. léto všech svatých bylo období pavučinek a létání pavoučků. Je pro něj typické teplé mlhavé počasí a přes den se ukazující slunce. Teplé a klidné počasí malého babího léta bývá v druhé polovině měsíce vystřídáno martinským ochlazením. Toto označení vyjadřují i mnohé pranostiky:

Od svatého Martina zahřeje jen peřina.

Na svatého Martina, kouřívá se z komína

Na svatou Kateřinu klepe sníh na okno

Přišla svatá Kateřina, nevzdaluj se od komína

Od svaté Kateřiny do svatého Ondřeje sotva se pod peřinou ohřeje

Na svatého Konráda, bývá zima pořádná

Na svatého Josafata, lepší kožich nežli vata

Jsou-li na svatého Ondřeje mrazy, chystej sedláče vozy

Na svatého Ondřeje hod dřívko na vodu, přeplyne-li bude mokrý rok, zůstane-li na povrchu, bude suchý rok

Má-li svatý Ondřej na stromech kapky, bude příští rok hojnost ovoce.

Zvláštní význam se v lidové meteorologii připisoval tzv. druhému kvetení ovocných dřevin i některých rostlin. Bývá pozorováno zpravidla v listopadu. Lidé to považovali za něco neblahého, jak dokládají rčení:

Na podzim jabloňový květ, kazí mladým lidem svět

Ozdobí-li listopad květem štěpy, budou mřít starci i děti

Kvetou-li v listopadu jarní byliny, přijde zmára na lidi

prosinec

Jsou-li na svatou Barboru meze přikryty sněhem, bude hojně trávy.

Je-li na den svaté Barbory mnoho jinovatky na stromech, bude hodně ovoce v budoucím roce.

Podle počasí od svátku svaté Lucie se 12 dní, tj. do Vánoc předpovídalo počasí příštího roku.

Na svatou Lucii jasný den, urodí se konopí a len

Mokrý Boží hod, rolníku není vhod.

Svítlí-li slunce na vánoční jíní, bude rok bohatý na med.

Většina produktů získaných zemědělskou činností nebyla určena k okamžité konzumaci, ale tvořila zásoby na celý další rok nebo alespoň na zimní období. Z toho důvodu se ukládala, konzervovala nebo jinak upravovala pro dlouhodobé uskladnění. Suroviny domácího původu získané z rostlinné, zemědělské a živočišné produkce (obiloviny, luštěniny, zelenina, a živočišnou produkcí maso skotu, prasat, drůbeže) mléčné výrobky, vejce a med tvořily základ tradiční lidové kuchyně. Doplněvalo je ulovené maso získané lovem (lesní a polní zvěř, ryby) a nasbírané lesní plody (borůvky, maliny, trnky, lesní jahody, houby, kořínky a šťávy ze stromů) a byliny získané sběrem. Na konci 18. století se rozšířila konzumace brambor, ale i s nimi zůstal jídelníček omezený. Nejdůležitější surovinou bylo obilí. Z masa bylo nejběžnější maso vepřové. O svátcích se jedlo také maso hovězí, telecí, skopové a

drůbeží. Příkrm tvořily různé druhy zeleniny a ovoce v syrovém stavu, vařené nebo konzervované (solením, sušením, kvašením). Na konci 18. století zmizela z jídelníčku pohanka a proso, které nahradily brambory a fazole. Chuť pokrmů zpestřilo koření. Vzácné druhy jako zázvor, vanilku, skořici, hřebíček, badyán, nové koření a pepř se k nám dovážely, křen, kopr, libeček, majoránku, cibuli, česnek či pažitku, rozmarýnu, bazalku, meduňku, šalvěj a tymián si pěstovaly hospodyně samy v předzahrádkách. Většina zeleného koření se používala v čerstvém stavu.

Zdroje:

Kolektiv: Lidová kultura – národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska, Praha 2007
Československá vlastivěda III., Lidová kultura, Praha 1968
Petráň, J. a kol.: Dějiny hmotné kultury, Praha 1995

Dokumentace vybraných současných zemědělských farem v Pojizeří

Výsledek dotazníkového šetření v terénu 2022 vybraných farem a pěstitelů

Název hospodářství/ farmy: David Zeman, statek Na Vršku, Bohumileč čp. 8
zpracovatel Mgr. Havelková

David Zeman hospodaří na statku v Bohumilči čp. 8. Základ jeho činnosti spočívá v práci s koňmi, kterým se od mládí věnuje. Způsob hospodaření pana Zemana lze označit za „tradiční“, neboť klasickým způsobem kombinuje rostlinnou produkci spolu s chovem dobytka. Své produkty neprodává a vše má pouze pro vlastní potřebu. Sám pracuje jako lesník.

1. Kolik máte zaměstnanců? Využíváte sezónní brigádníky?

David Zeman na svém hospodářství pracuje sám spolu s přítelkyní Hankou Rampasovou. Zcela výjimečně, zpravidla na nemnohých akcích pro veřejnost se do polních prací na ukázkou zapojí členové folklorního souboru Horačky.

2. Na kolika hektarech hospodaříte?

Celková rozloha polí, na kterých v Bohumilči hospodaří, není velká. Jedná se o 1,5 ha. Dále ke statku patří louky a zahrada. Orná půda se nachází pouze ve stráni.

3. Kdy Vaše hospodářství vzniklo?

David Zeman hospodaří na tradiční venkovské zemědělské usedlosti, kde se před ním vystříдалo mnoho generací rolníků. On sám se v Bohumilči usadil v roce 2015. Svou dráhu však začínal před mnoha lety v Klášteře u Mnichova Hradiště, kde si pronajímal v tamní bývalé sladovně byt po sládkovi a ve dvoře choval koně. Svůj první statek vlastnil od roku 2010 v Mohelnici nad Jizerou. Následně se posunul proti toku Mohelky a zakoupil statek v „Na Vršku“. Zde získal poprvé možnost vlastnit pole, které by mohl se svými koňmi obhospodařovat. David Zeman se hospodářskou činností nikdy neživil. Původně pracoval u Povodí Labe v Mladé Boleslavi, následně začal pracovat, i díky možnosti práce s koňmi, jako lesník.

4. Navazujete na nějakou rodinou tradici v tomto odvětví?

David Zeman si cestu k zemědělství nacházel od dětství na statku u prarodičů v Hradečně. Jelikož však rodinný statek brzy opustil, jako pokračovatel tradice se příliš necítí.

5. Kde jste se naučil potřebným znalostem a dovednostem?

Znalosti načerpával David Zeman v dětství od dědečka. Odkoukával, jak se co dělá. Dědečkova prudší povaha ale zabránila tomu, aby chlapci jednotlivé postupy lépe vysvětlil. Jako dospívající hoch rodinný statek opustil. Vyučil se truhlářem, následně zkoušel v dospělosti studovat i hudební konzervatoř na kontrabas a violoncello. Ale život na venkově a práce v zemědělství ho vždy silně táhly. Především práce s koňmi. Při získávání potřebných dovedností zkoušel metodu „pokus omyl“. Mnoho věcí se přiučil, jak sám říká „od starejch koňáků, u nás tam směrem na Louny.“ Jedním z nich byl pan Mildorf. Za ním na menší statek David Zeman jezdil, když něco potřeboval vědět – styl zápřeže, jak měly koně chodit aj. Ale na hodně věcí si musel přijít sám. Zkušenosti ho naučily, že „když koně poslouchaj, tak už to člověk nějak vydedukuje.“

6. Jakou zemědělskou techniku používáte? (tradiční nástroje, mechanizace...)

Na statku v Bohumilči bylo do nedávna možné spatřit pouze tradiční nástroje vhodné pro obdělávání polí a luk koňmo. Základ tvoří pluh. Ty své má pan Zeman z Roudnice nad Labem. Jedná se o typ modernějších pluhů za koně, které se vyráběly před druhou světovou válkou. Lidově se jim říká „vobracáky“ a umožňují snadnější techniku orby, která nenutí jezdit „stále dokola“. Část své techniky pořídil šetrný hospodář ve sběru – například podmíták německé provenience k podmítání polí. Nebo na inzertních webových stránkách Bazoš.cz. Na statku ve stodole část nástrojů byla. Ale za koně bylo potřeba těžší mechaniku – „pořádněj pluh těžkej, aby to drželo v zemi.“

Mezi největší pomocníky patří stroje na obdělání pole a na sušení sena: Pluh, brány, kultivátor, sečka, válce, vobraceč, nahrabovač a shrnovač. Hodně činností dělá David Zeman ručně, jeho slovy „ručó fůčo“.

Po žních hospodář pole podmítne, aby se přerušilo vysoušení. Podmítací pluh velmi mělce půdu rozruší, zhruba 15 cm. Pole se také nahnojí. Před setím, které probíhá v září a říjnu, se pole zorá pluhem. Důležitost orby David Zeman podtrhuje slovy: „Já co dobře nezavorám, všechno se mi to vymstí. Když to není dobře vobracený, hned to proroste plevelem.“ Před samotným setím je potřeba půdu zkulativovat kultivátorem. Na statku v Bohumilči je, podle hospodáře, blbá jílovitá hlína. Dělají se „lavice“ – zemina drží u sebe a při orání se celá hrouda obrátí a drží. Při následném tažení kultivátoru, který je osazen mnoha drobnými radličkami, klade hlína velký odpor a koně i hospodář mají, co dělat. Ideální pro „roztrhání lavic“ je jízda šikmo přes ně. Musí se to kultivovat a zjemnit, aby se mohlo na pole vjet se sečkou a vysít do připravené půdy zrna. Proto se používají i brány a smyk, který pole rovná. Pole by mělo být pro sečku připravené co nejjemnější. Nakonec se vyseté obilí ještě většinou zavlačuje bránami – zahrne se, aby nebylo vidět. David Zeman seje velmi nahusto, aby nevznikl velký prostor pro plevel.

První dozrávají ječmeny. V posledních letech se čas dozrávání obilí posunul. Průměr je polovina léta. Zemědělec pozná zralost obilí podle skusu zrna. Mezi zuby se zrníčko nesmí zmáčknout. Musí být tvrdé a jít špatně překousnout. Když se ale sklízí s koňmi do snopů, nesmí být obilí v plné zralosti, aby se celá úroda při sklizni nevysypala. Obilí dozrává až ve snopech a pro hospodáře není lehký úkol uchránit při manipulaci zrnka od vysypání. V roce 2022 David Zeman naposledy sklízел ručně do snopů. Měl pořízený i samovaz za koně. Ale následně jej prodal.

Snopy se připravují pomocí koňské sekačky. Práci s ní popisuje hospodář slovy: „Tam je takový hrabadlo – kejšovačka. Jedu, sekám, ono se to tam hromadí. A Hanka to tam pak pedálem pustí, ono se to tam

shrábne a udělá se hromádka, kde jsou jednotlivé klasy ložené vedle sebe jedním směrem.“ Poté se obilí ručně sbírá a váže. Následně se stavějí snopy a pak musí úroda vyschnout. V minulosti dosychalo obilí ve stodole. To bohužel z časových důvodů i kvůli nedostatku místa David Zeman nikdy nedělal. Rovnou z pole vozil do minulého roku obilí na mláčení k mlátičce: „Hrozný voperace jsou s tím, je to fakt jako hodně náročný.“ Přítelkyně Hanka stála nahoře na mlátičce, snopy do ní strkala, otáčela je a snažila se je vnutit nepoddajnému stroji. David obstarával obsluhu mlátičky vespod. Na lisu odebíral balíky. Kontroloval, aby nebyl ucpaný větrník, koukal na pytle, jak se plní. Musel dávat pozor na řemen, který měl tendenci padat. A ještě musel podávat snopy.

Fyzická náročnost tradičních zemědělských postupů však hospodáře přiměla k ústupkům. V roce 2022 prodal starou mlátičku a zakoupil menší traktor spolu s malým kombajnem. Kombajn je značka Ferguson z počátku 60. let 20. století. David Zeman o něm tvrdí, že „je to vlastně taková mlátička na kolech s lištou.“ Kvůli velkým obtížím se zády a zánětům šlach a loktů v současnosti David Zeman nemůže ani tahat s koňmi pluh. Stokilový pluh se musí vždy na konci souvratě ze země vycuknout, následně se točí. Podle samotného hospodáře je to „rasovina“. Proto koupil traktor a s koňmi bude orat jen to, co ho bude bavit.

7. Jaké plodiny pěstujete a na jaké zhruba výměře? Jaká hospodářská zvířata chováte a v jakém počtu?

Obilí pěstuje David Zeman primárně pro zvířata. Jeho pole mají výměru zhruba 1,5 ha. Pro koně a králíky oves a ječmen, slepicím pšenici. Koní je v Bohumilči na statku v současnosti 5, 3 chladnokrevníci a 2 teplokrevníci. Dále v Bohumilči chovají několik kusů prasat a jednu krávu, která je nyní březí a v létě bude mít tele. V nedávné minulosti zde chovali také kozy. Jedna umřela stářím, druhá se oběsila na řetězu na pastvě. Podle slov hospodáře ale zemědělec nepotřebuje kozu, když má krávu. Kombinace rostlinné produkce spolu v chovu dobytka je podle Davida Zemana základ dobrého hospodaření. Nejdůležitější je hnojení. „Ta půda furt musí dostávat víc, než ty si z toho bereš. Hnuj je. Proto se chová ten dobytek, aby to byl ten koloběh,“ vysvětluje. Většinou se hnojí na podzim či na jaře. V současnosti seje David Zeman převážně ozimy, protože na jeře v posledních letech chybí vláha a úrodě se tolik nedaří. Na polích kromě obilí pěstuje brambory. Na zahradě několik druhů zeleniny a ovoce.

8. Jaké produkty vaše hospodářství produkuje?

Viz otázka 7.

9. Jakým způsobem produkty nabízíte a distribuujete zákazníkům? (prodej ze dvora, farmářské trhy, bedýnky...)

David Zeman není prodejcem žádných plodin ani masných výrobků. Mléčné výrobky v minulosti nabízel přátelům či sousedům. Vzhledem k malému zájmu to již nedělá.

Obrazová dokumentace:

Vybavení stodoly – žebříňák, mlátička, malý kombajn.

Vybírání brambor – září.

Setí ozimu – září.

Setí ozimu – září.

Vláčení ozimu – říjen.

David Zeman s koňmi na saních – únor.

Orba – březen.

Orba – březen.

Vláčení luk – březem.

První senoseč – červen.

David Zeman se sekačkou na obilí.

Panáky žita – červenec.

Sušení a obracení sena – srpen.

Naložená fůra sena – srpen.

Sečení ovsu pomocí koňské sekačky – srpen. Akce „Dožínky“ folklorního souboru Horačky.

Nakládání snopů na vůz – srpen. Akce „Dožínky“ folklorního souboru Horačky.

Orba po sklizni – srpen.

Orba po sklizni – srpen.

Mláčení mlátičkou – září. Akce „Mláčení ovsá“ folklorního souboru Horačky.

Mláčení mlátičkou – září. Akce „Mláčení ovsá“ folklorního souboru Horačky.

Hospodář s hospodyní na statku "Na Vršku" v Bohumilči.

Statek u Macháčků, Huntířov

Huntířov 179

statekumachacku@seznam.cz

604 985 171

www.statekumachacku.cz

Zpracovatel Bc. Matěj Jelínek

1. Kolik máte zaměstnanců? Využíváte sezónní brigádníky?

Statek u Macháčků je rodinná firma, která mimo svůj okruh nemá stálé zaměstnance.

Nárazově ale využívá brigádníky, především při sklizni. Někdy také pomáhají podílníci KPZ (Komunitně podporované zemědělství). Formou pomoci je i samosběr podílníků nebo jiných zákazníků.

2. Na kolika hektarech hospodaříte?

Farma obhospodařuje 10 akrů půdy na okraji obce Huntířov.

3. Kdy Vaše hospodářství vzniklo?

Na tomto místě byly dříve sady a pastviny, které patřili dědečkovi nynějšího majitele, hospodářství v současné podobě zde vzniklo před více než deseti lety.

4. Navazujete na nějakou rodinou tradici v tomto odvětví?

Částečně ano, dědeček majitele pěstoval ovoce a zeleninu, ale vždy jen pro potřeby rodiny, nebylo to na prodej. Navíc s hospodářstvím stále každodenně pomáhá.

5. Kde jste se naučil potřebným znalostem a dovednostem?

Majitel hospodářství vystudoval zemědělskou univerzitu, a navíc sbíral zkušenosti od rodiny, především od dědečka. Kombinuje tak moderní přístupy s tradiční lidovou moudrostí a zkušeností předků. Například setí a sadba podle měsíčního cyklu, přírodní prostředky proti škůdcům, znalost bylin atd. Zároveň se inspirují metodami a nápady podobě zaměřených zemědělců z celého světa, které sledují na sociálních sítích

6. Jakou zemědělskou techniku používáte? (tradiční nástroje, mechanizace...)

Farmář využívá malý traktor s různými přídatnými stroji především na úpravu půdy před setím a na transport. Dále využívá mechanický válcový prosívač kompostu. Z ručních

mechanických strojů využívají nejčastěji plečky. Většina práce ale probíhá ručně pomocí klasických nástrojů.

7. Jaké plodiny pěstujete a na jaké zhruba výměře? Jaká hospodářská zvířata chováte a v jakém počtu?

Na farmě se pěstuje široká škála zeleniny: okurky, saláty, brambory, česnek, cibule, cukety, mrkev, ředkev, zelí, saláty. Ovoce: jablka, hrušky, švestky, rybíz, angrešt. Dále kořeninové rostliny, bylinky i dekorativní luční květiny. Důležitým produktem jsou také vejce, farma chová zhruba sto nosných slepic. Nedávno začali produkovat vlastní hladkou a polohrubou mouku, kterou melou tradičním způsobem ve vlastním mlýnu.

8. Jaké produkty vaše hospodářství produkuje?

Viz otázka 7

9. Jakým způsobem produkty nabízíte a distribuujete zákazníkům? (prodej ze dvora, farmářské trhy, bedýnky...)

Farma funguje na principu KPZ – Komunitně podporovaného zemědělství, kdy si zákazníci předplácí podíl na celoroční úrodě. Ten poté dostávají pravidelně v balíčku, jehož obsah se mění v závislosti na dozrávání různých plodin. Přebytky jsou případně nabízeny například pomocí webových stránek, nebo na facebookovém profilu farmy k prodeji ze dvora.

Další otázky se týkaly například zavlažování, které je zde relativně nově řešeno rozvodem do země zakopaného potrubí, které rozvádí vodu do všech částí hospodářství a umožňuje plošné zalévání. Vše se zavlažuje dešťovou vodou, která je svedena ze střech do velké vodní nádrže. V nádrži jsou navíc chováni kapři, ty ale nejsou dalším produktem, ale mají spíše zabraňovat výskytu komárů. To je další příklad ekologického řešení problému.

Jiným příkladem je i omezování růstu plevelů a například pomocí mulčovaných záhonů, nebo obrana před škůdci pomocí tenkých plachet, které propouštějí k zelenině světlo a vodu, ale zabraňují pronikání některých škůdců.

Obrazová dokumentace

Biohospodářství Kokonín

Kokonín, Rychnovská 124

Ing. et Ing. Marek Drápal, Ph.D.

marek.drapal@biohospodarstvi.cz

+420 480024428

biohospodarstvi.cz

Zpracovatel Bc. Matěj Jelínek

1. Kolik máte zaměstnanců? Využíváte sezónní brigádníky?

Biohospodářství Kokonín je rodinná firma, kterou založil pan Dostál. Stálé zaměstnance nemá, ale příležitostně využívala pomoc brigádníků, ačkoliv, jak říká pán majitel, v poslední době to již není potřeba. Na větší práce, jako je sekání luk, orba, nebo sklizeň obilí využívá služeb, které nabízí některé větší zemědělské firmy v okolí. Například si na den pronajme kombajn i s obsluhou apod.

2. Na kolika hektarech hospodaříte?

Farma v současnosti hospodaří na 2,18 hektarech půdy.

3. Kdy Vaše hospodářství vzniklo?

Pan Dostál již několik let pěstoval různé plodiny pro vlastní spotřebu. Firmu založil až ve chvíli, kdy mu vznikly přebytky, které bylo možné prodávat. Založení zemědělské firmy vyžadovalo vzdělání v oboru. Pan Dostál raději, než tříleté vzdělávání na učilišti zvolil příslušný obor na České zemědělské univerzitě v Praze, kde v současnosti i vyučuje ekologické zemědělství. Další vědomosti a zkušenosti získal od spřátelených kolegů zemědělců.

4. Navazujete na nějakou rodinou tradici v tomto odvětví?

Pan Dostál je sice v rodině první, který se věnuje zemědělství profesionálně, ale řadu základních dovedností a znalostí se naučil od starších členů své rodiny, kteří pěstovali plodiny pro vlastní spotřebu.

5. Kde jste se naučil potřebným znalostem a dovednostem?

Viz. otázka 3.

6. Jakou zemědělskou techniku používáte? (tradiční nástroje, mechanizace...)

Co se týká mechanizace, používá pan Dostál většinou používá klasické ruční nástroje, těžší techniku si buď pronajímá, nebo ji spoluvlastní s některými kolegy zemědělci z okolí. V současnosti však plánuje pořízení vlastního traktoru.

7. Jaké plodiny pěstujete a na jaké zhruba výměře? Jaká hospodářská zvířata chováte a v jakém počtu?

Pěstovaných plodin je celá řada, částečně proto, že hospodářství slouží i k experimentálním a výukovým účelům v pro studenty pana Dostála. V hospodářství se pěstuje: obilniny: pšenice, triticales (žitovec), žito, oves. Luskoviny: hrách. Olejny: mák, světlíce barvířská. Zelenina:

asijská hořčice, batolka, brambory, brokolice, česnek, cibule, cukety, dýně, fazole, hrách, kedluben, kozlíček polníček, kukuřici cukrovou, květák, vodní melouny, mrkev, okurka nakládačka, okurka, salátová, papriky, pastinák, rajčata, ředkvičky, řepu krmnou, řepa salátová, salát, špenát, tykev, lilek, zelí hlávkové. Léčivé a kořeninové rostliny: dobromysl, libeček, petržel naťová, saturejka horská, pažitka, tymián. Pícniny: jetelotravní směs, jetelotravní dosev, vojtěška setá, jestřabina východní. Bio sazenice (rajčata, paprika, bylinky).

8. Jaké produkty vaše hospodářství produkuje

Nabídka plodin se proměňuje v závislosti na úrodě, hospodářství prodává pouze přebytky., především obilniny a sezónní zeleninu.

V plánu je výroba a prodej vlastní žitné kávy.

9. Jakým způsobem produkty nabízíte a distribuujete zákazníkům? (prodej ze dvora, farmářské trhy, bedýnky...)

Prodej probíhá většinou „ze dvora“, někdy i přes internetový obchod Bazoš, kde pan majitel nabídne aktuální přebytky. Má i už stálé zákazníky, kteří se sami ozývají a přijíždí.

Pan D. se dále zabývá vysazováním původních výsadbou původních ovocných i jiných stromů, obnovou remízků a mezí a svého hospodářství proměnil bývalou skládku na rybník/mokřad, který nechává žít vlastním přirozeným životem.

Obrazová dokumentace

Agra s.r.o.

Všeň 124, PSČ 512 65

mail@agraceskyraj.cz

www.agraceskyraj.cz

Zpracovatel Bc. Matěj Jelínek

Agra s.r.o. je větší zemědělská firma, která hospodaří cca na 970 ha zemědělské půdy na katastrech v okolí Turnova.

Mezi hlavní produkty rostlinné výroby patří obilí, řepka, cukrová řepa a krmivová základna pro živočišnou výrobu.

Firma chová cca 450 ks skotu bez tržní produkce mléka na pastvinách Českého ráje. (k.ú. Olešnice u Turnova, Kacanovy, Mašov u Turnova, Vyskeř a Bukovina u Turnova).

Nabízeným produktem živočišné výroby je hovězí maso ze zvířat odchovaných ekologickým způsobem na pastvinách Českého ráje. Maso je odvěšené a zpracované ve vlastní bourárně.

Své produkty firma prodává přímo v areálu.

Agra Sychrov a.s.

Husa 27, Paceřice

463 44, Sychrov

www.agrosychrov.cz

reditel@@agrosychrov.cz

485 146 090

Zpracovatel Bc. Jelínek

Firma byla založena v roce 1993 jako jedna z následnických organizací Jednotného zemědělského družstva Velký Sychrov.

V současné době má AGRO SYCHROV a.s. 12 zaměstnanců.

AGRO SYCHROV a.s. hospodaří v současnosti na 1060 ha zemědělské půdy, z toho je 746 ha půdy orné a 314 ha trvalých travních porostů. Farma používá moderní zemědělské stroje, pole obhospodařuje pomocí traktorů, kombajnů atd.

Rostlinná výroba farmy a výměra jednotlivých plodin:

Pšenice ozimá – je pěstována na 350 ha, loňský průměrný výnos činil 6,8 t/ha. Převážná část vypěstované pšenice je v potravinářské kvalitě.

Triticale ozimé – je pěstováno na 80 ha, loňský průměrný výnos činil 4,2 t/ha. Převážná část produkce je spotřebována jako jaderné krmivo ve výkrmu býků.

Řepka ozimá – je pěstována na 150 ha, loňský průměrný výnos činil 3,8 t/ha

Cukrovka – je pěstována na 50 ha, loňský průměrný výnos činil 94 t/ha. Velká část vypěstované cukrovky je dodávána do výše předepsané kvóty na výrobu cukru, zbytek pak dodán na výrobu bioetanolu

Sója – je pěstována na 55 ha, loňský průměrný výnos činil 2,7 t/ha. Sója je pěstována především jako vhodná předplodina.

Kukuřice na siláž – je pěstována na 55 ha, loňský průměrný výnos činil 48 t/ha. Vypěstovaná kukuřice je v podobě siláže zkrmena býkům.

Seno - 100 % plochy trvalých travních porostů slouží k výrobě sena, které je částečně zkrmeno býkům, přebytky jsou prodány chovatelům koní.

Z živočišné výroby se farma zabývá pouze výkrmem býků.

Produkty nabízí farma ve vlastní prodejně.

Biofarma Arnoštice

Žehrov 70, 29412 Žďár u Mnichova Hradiště

420 777 231 558, +420 775 164 599

doubravkazarnostic@seznam.cz,

biofarmaarnostice@seznam.cz

<https://www.arnostice.cz/>

Zpracovatel Bc. Jelínek

Malá rodinná farma Biofarma Arnoštice, kde v současnosti pracují 3 zaměstnanci obhospodařuje 35 hektarů orné půdy a cca 70 hektarů sadů.

Z rostlinné výroby se farma zaměřuje na ovocnářství. Obhospodařuje 50 hektarů jabloňových sadů, 20 hektarů višní a třešní. V menším množství pěstuje i hrušky a švestky.

Farma chová cca 250 kusů masného skotu. Chovaná plemena jsou masný simentál a červenostrakatý skot. V létě jsou chované pastevním způsobem, v zimě ve volném ustájení na vysoké podestýlce.

Produkty farmy jsou jak samotné ovoce, tak i výrobky z něj – ovocné šťávy, sirupy, sušené ovoce a džemy. Masným produktem je hovězí bio maso, čerstvé, ve skle i sušené.

Příležitostně také farma prodává med a další včelí produkty z vlastního chovu.

Všechny produkty farma prodává ve vlastním prodejně v Arnošticích.

Český Česnek z Podkrkonoší

Libštát 19, 51203 Libštát

Bělá 105 - mezi Starou Pakou a Libštátem.

Tel.: 775203677, 774879774

mihulkova.hradecky@seznam.cz

www.ceskydomacicesnek.cz

Zpracovatel Bc. Matěj Jelínek

Český česnek z Podkrkonoší je firma, která se specializuje a pěstování různých odrůd česneku.

Aktuálně pěstuje odrůdy Bělský Rusák, Havran, Bělský Fialák, Bjetin, a Vekan.

Produkty firmy jsou jak samotný česnek prodáváný na váhu nebo příležitostně v česnekových copech. Farma dále nabízí česnekovou pastu, česnekovou pastu s chilli, česnek naložený v oleji, cibuli Herkules a Aloe Vera.

Prodej probíhá přímo ze dvora, ve vybraných prodejnách, dále poštou na dobírku nebo na okolních farmářských trzích.

Co se týče techniky, kombinují zaměstnanci farmy klasické ruční nástroje s moderní technikou jako je sazeč česneku a samozřejmě traktor.

Farma Rys

Soběslavice 6 Pěnčín

Mobil: 602 683 854

radko.rys@worldonline.cz

Zpracovatel Bc. Matěj Jelínek

Počátky vzniku této farmy se datují již před 250 lety. Po válce patřila farma mezi ukázkové podniky. Základní a nejdůležitější činností farmy byl plemenný chov krav a také koní. Na nedalekých polích se pěstoval len a jetel na semeno, brambory, cukrová řepa a hlavně obilí. Součástí farmy byla i hospoda s tanečním sálem využívaným také pro hraní divadla. Současná podoba farmy vznikla v roce 1991, kdy majitelé začali znovu hospodařit na navráceném majetku v rámci restitučních nároků a od počátku se zabývají živočišnou a rostlinnou výrobou. Hlavní specializací se stala živočišná výroba – chov skotu s mléčnou produkcí. Farma začínala v restitučních budovách s 40 kusy hovězího dobytka a hospodařila na 50 ha vlastní půdy. V roce 1997 byla do činnosti uvedena stodola přestavěná na stáj pro dojnice s volným ustájením. Postupným pronajímáním pozemků se výměra pozemků zvětšila na dnešních 120 ha zemědělské půdy.

Dalším důležitým mezníkem v historii farmy byl vstup České republiky do Evropské unie. Díky otevření hranic a trhu EU vznikla pro farmáře možnost dodávat mléko do zahraničí. Farma tuto možnost využila a mléko dodává do drážďanské mlékárny Müller.

Hlavní specializací je chov skotu s mléčnou produkcí. V dnešní době se na farmě chová Holštýnský a Český strakatý skot. Aktuální stav skotu na farmě je: 55 dojnic a přibližně 40 kusů zástavového skotu. Na farmě se také chovají prasata, ale jejich chov byl výrazně omezen. Hlavním úkolem rostlinné výroby je zajištění dostatečného množství kvalitního krmení pro živočišnou výrobu. Z tohoto důvodu jsou pěstovány krmné obiloviny, víceleté píce a kukuřice na siláž. Na farmě se i v dnešní době minimalizace zpracování půdy uplatňuje konvenční zpracování půdy. Tato metoda je založena na mělké až středně hluboké orbě, s předešlou podmítkou strniště.

Jablka Ježek

Čtveřín 60

Pěnčín u Liberce

Telefon: 602 615 450

E-mail: jezekzd@seznam.cz , info@jablka-jezek.cz

Zpracovatel Bc. Matěj Jelínek

Jablka ježek je rodinná firma zabývající se především sadařstvím, ale i pěstováním zeleniny. Firma obhospodařuje cca 50 hektarů půdy, z níž největší plochu zabírají jabloňové sady. Pěstovány jsou odrůdy Gold Bohemia, Šampion, Golden Delicious, Jonagold, Zvonkovo, Idared, Rubín, Šampion, Jonagored, Spartán a Zvonkovo jablko.

V menším množství jsou pěstovány i hrušky, višně a švestky. Také několik druhů brambor (odrůdy Laura, Marabel, varné typy A, B, AB), cibule, česnek a rakytník (nabízený ve formě šťávy a sirupu). Hospodářství produkuje a nabízí i vlastní med. Farma si zakládá na ekologickém způsobu hospodaření s využitím naprostého minima chemických postřiků.

Je využívána mechanizace, především traktor na svoz plodin tradiční ruční nástroje.

Všechny produkty nabízí farma ve vlastní prodejně, a pravidelně i ve stánku na Sychrovské pouti.

Sempre Turnov

Vrchhůra 1057, 511 01 Turnov

607 883 007, 608 034 974

sempra-turnov@seznam.cz

Zpracovatel Bc. Matěj Jelínek

Hlavní plodinou firmy Sempra Turnov jsou jahody, kterých pěstuje kolem padesáti odrůd. Ty jsou prodávány na váhu, i formou samosběru. Firma své jahody také dále zpracovává na jahodový sirup a džem. Dalšími pěstovanými plodinami jsou jablka, borůvky a rakytník. Dále, kvůli udržení dobrého stavu polí je pěstován kmín, řepka a pšenice.

Sempre Turnov nabízí i sazenice mnoha odrůd jahod, a ovocné stromky Meruňky, Švestky, Třešně, Višně, Jabloně, Hrušně a keře Angreštu, Rybízu, Maliníku a Ostružiníku v různých odrůdách.

Stanice byla založena v roce 1949 v objektu statku v Borčicích na Turnovsku, kde probíhalo soukromé šlechtění Ing. J. Součka, a to především zelenin. Počátkem 50.let byl ke stanici připojen zestátněný zahradnický velkozávod dr. Maška v Turnově. Později byla ke stanici dále připojena pracoviště Semín (šlechtění píce), Valdštýnsko a "Vrchhůra". Od roku 1977 do roku 1992 byla stanice v rámci VHI Sempra Praha součástí VŠÚZ Olomouc. Přes zelinářskou specializaci probíhalo na stanici ve větším rozsahu též šlechtění ovocných dřevin a květin. V 60.letech se stanice stala hlavní specializovanou stanicí pro šlechtění zelenin. V rámci této činnosti organizovala provádění mezistaničních předzkoušek zelenin, kořeninových a léčivých rostlin včetně jejich vyhodnocování. Dále poskytovala rozsáhlý laboratorní servis pro ostatní zelinářské stanice včetně speciálních analýz a šlechtění s využitím meristemových kultur, které bylo využíváno ve šlechtění jahod a v hybridním šlechtění zelenin.

V oblasti šlechtění zelenin dosáhla stanice velkých úspěchů, především v hybridním šlechtění košťálovin. Byly zde vyšlechtěny naše první hybridy kedlubnu a kapusty hlávkové i četné další odrůdy zelenin (salátu, salátové čekanky, ředkvičky a jiných). Úspěšné šlechtění probíhalo i na úseku ovocných plodin. Bylo zde vyšlechtěno 6 odrůd jahodníku a 3 podnože pro třešně. Stanice je po privatizaci součástí SEMPRA PRAHA a.s. Na pracovišti "Vrchhůra", které je dosud činné, probíhá šlechtění jahod a produkce roubů a podnoží ovocných dřevin.

V roce 1998 byla založena společnost s ručením omezeným SEMPRA TURNOV s.r.o.

Firma má stálé zaměstnance, ale pravidelně využívá i sezonních brigádníků.

Prodej probíhá,, ze dvora", formou samosběru a řada produktů je také dostupných na e-shopu.

Vysocké zelí – Vondrákovi

Sklenařice 37, Jablonec nad Jizerou, 512 43

605 114 180 , 605 332 462 www.vysockezeli.cz, vysockezeli@seznam.cz

Zpracovatel Bc. Matěj Jelínek

Rodinná firma Vondrákových se specializuje na pěstování a zpracování vysockého zelí. Druhým jejím produktem je hovězí maso z vlastního chovu.

Červené špičaté zelí bylo vyšlechtěno na Roprachticku. Tato odolná odrůda je úspěšně pěstována v drsnějších podmínkách krkonošského podhůří, kde nepříliš úrodná půda a klimatické podmínky znemožňují pěstování většiny běžných plodin. Podle písemných pramenů se „vysocké zelí“ v okolí Vysokého nad Jizerou pěstuje již více než 350 let.

Pěstování Vysockého zelí má v rodině Vondrákových více než stoletou tradici – rodina jej pěstuje po řadu generací. Od roku 2009 začali ve větším pěstovat i bílé zelí, které do té doby pěstovali jen pro vlastní spotřebu.

Zelí prodávají v hlavičkách a krouhané. Hovězí maso je nabízeno vakuově balené v balíčkách po 10 kilogramech. Dalšími produkty jsou rovněž tradičně pěstované plodiny v tomto podhorském regionu – tuřín (dumlík), brambory, mrkev, červená řepa.

Práci na polích provádí v rámci rodiny ruční prací i pomocí mechanizace.

Prodej probíhá ze dvora. O aktuální dostupnosti plodiny a masa informuje farma na svých stránkách.

Červené špičaté zelí bylo vyšlechtěno na Roprachticku. Tato odolná odrůda je úspěšně pěstována v drsnějších podmínkách krkonošského podhůří, kde nepříliš úrodná půda a klimatické podmínky znemožňují pěstování většiny běžných plodin. Podle písemných pramenů se „vysocké zelí“ v okolí Vysokého nad Jizerou pěstuje již více než 350 let. V současnosti se špičaté zelí přímo ve Vysokém již nepěstuje, ale v Roprachticích a ve Sklenařicích jsou stále pěstitelé s dlouholetou tradicí.

Semínka zelí (hlavatky) se vysévají na jaře, když je již půda prohřátá. Výsev nesmí být příliš hustý, protože zelí při dorůstání vytvoří široký věnec vnějších listů. K vytyčení správné vzdálenosti brázd užívají se používá nástroj zvaný znamenák. Dříve se zelí oblévalo močůvkou, jakožto hnojivem. Bylo také nutné ručně sbírat škůdce z listů. Dnes je možné úrodu před nimi chránit chemickými postřiky. Zelí dozrává okolo poloviny října, ale nechává se na poli co nejdéle. Sklízí se ručně.

Sazenice Vysockého zelí se nazývá hlavatka a záhony na kterých sazenice vyrostou se nazývají "hlavatišťata". Dlouhá zelařská tradice regionu dala vzniknout speciálním termínům pro různě nepodařené výpěstky; výraz „mačiště“ tak značí měkkou hlávku, „vokřeš“ označuje nedorostlou či špatně rostlou hlávku, názvem „kohouti“ či „komprdy“ častují horáci rostliny, které například v důsledku poškození hmyzem vytvoří „bakulku“, tedy obal z listů, ve kterém chybí srdíčko.

(in: Daniel Dědovský. *Lidová strava regionu Horní Pojizeří*. 2019)

ZD Mříčná – Peřimov

Mříčná 228, 512 04 Mříčná Bezdlužná

www.zdmricna.cz

Zemědělská výroba má v družstvu dlouhodobou tradici. Původní samostatná JZD Mříčná a JZD Peřimov byla v roce 1974 sloučena a od roku 1975 hospodaří na katastrech obou obcí. Živočišná výroba je dosud provozována ve 3 střediskách: Hoření Mříčná, Mříčná 174 a Peřimov. V roce 1992 proběhla transformace JZD Mříčná – Peřimov. Došlo k osamostatnění několika zemědělců. Přesto převážnou část výměry bývalého JZD (cca 800 ha) obhospodařuje ZD.

Zemědělské družstvo se zabývá rostlinou i živočišnou výrobou, chovem hovězího dobytka a pěstováním především obilovin. Prodej probíhá ze dvora.

ZD nabízí také práce pomocí traktorů a servis zemědělské techniky.

Soupis dalších pěstitelů a chovatelů ve sledované oblasti:

Janát Dolista Petr

Nová Ves nad Popelkou 57, 512 71 Nová Ves nad Popelkou Bezdlužná

Provoz ekologické farmy.

E-maily centrumtabor@centrum.cz

Farma Tompeli

Huntířov 100

+420 608 823 209

info@tompeli.cz, tompeli@volny.cz

tompeli.wixsite.com/tompeli/farma

Zemědělská farma Jílové s.r.o.

468 22 Jílové u Držkova 146

farma.jilove@centrum.cz

EKOPLANET s.r.o.

Ohrazenice 85

51101 Turnov 1

www.ekoplanet.cz

Farma Filoun

Plavy 198

46846 Plavy

www.farmafiloun.cz

Farma Klokočí - Bedýnky – Biozelenina

Klokočí 73, 511 01 Klokočí

Ekofarma Rytířova Lhota

Rytířova Lhota 3, Libošovice

Farma Volavec

Volavec 4, Radostná pod Kozákovem, 512 63

e-mail: info@farmavolavec.cz

Borůvková farma Tatobity

Tatobity č.p. 251

512 53 Tatobity (Liberecký kraj)

+420 605 530 874

info@boruvkovafarma.cz

Spolek farmáře Otakara, z.s.

Kozákov 12

512 63 Radostná pod Kozákovem

schranka@otakarovafarma.cz

Forest farm Sychrov

Radimovice 104, Sychrov 463 44

+420 775 977 373

jana.holecek@gmail.com

Ovocnářská farma Thoř, Liberec

Pěnčín 39, 463 45 Pěnčín

+420 731 405 945

+420 604 520 027

milos.thor@seznam.cz